Эхэ найхан чютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабрийн 21-нээ гараса

Бүгэдэ арадай газетэ

1993 НОЯБРЬ 3 гамарай нүүл (понох) нарын 19 СРЕДА Гарагай 4 № 210 (18822) Газетын сэн захилай 2 тух. Хэлсээтэ сэн

Редакторай булан

ХЭЗЭЭШЬЕ НАЙЖАРХА БАЙДАЛ ЮМ ААБ ДАА?..

1

Газаамнай 1993 он ерээд байна гэжэ хэн мартахаб даа? Тингээдшье эдэ нүүлэй жэлнүүдтэ болоhон бүхы үилэ хэрэгүүд, үнмоонүүд болон буналгаануud манай ухаан оодолдо хэзээдэшье үлэхэ, энэ үедэ юу хэнэнэ hанаха, бодоод үзэхэ сагнай заабол ерэхэ юм аабса. Тиимэhээ мүнөө тогтоод байhан жэгтэй hонин, онлгохонь хэсүү байдалые hанн тээшэнь хубилгахаяа hанаа hаа, нэн түрүүн экономикодоо анхаралаа хандуулха, политическэ зүгшэлдөө, хёмороонуудаа мартаха саг ерээ. Энэ арсашагүй.

Теэд засараа түлөө тэмсэл болоод политическэ дээрэлхы hанаануud бидэ нэртэ бултандамнай hаалта хэhэн сандаа. Тиимэhээ манай байдал hайжарнагүй, үдэр ерэхэ бүри муудана, этигэхэ, нандаха хүсэмнай, хүсэлнай буурана, ажануудалдамнай ооложо байhан эрид хубилалтануud зосоомнай тэнсүүргүн болгожо, ерээдүйемнай улам балдартуулна.

Нимэ оршон байдалда тодо бэшэ ямаршьеб реформонуud тухай хаа хаанагүй гансал шашалдаад лэ, ямаршье тодорхой программануудай ядахын сагта нотагал хэмжээгээршье үгы байhаниинь голхорол түрүүлнэ. Дотгиндэ туулган ходоо ябаха болоо hаа, хаала хүрэлэбэлбди? Одоол юушье мэдохын аргагүй болоод байна.

Манай республикые абаад харахаа болоо hаа, байгша оной үнгэрhэн үе соо үйлэдэрнин хэм хэмжээн, недондонойхитод сасуулхада, 6,1 процентээр ушаа. Гансал энергетикэдэ, шулуун нүүрhэнэй промышленностьда, багаhан ушаалга туйлагдаа. Омсолходо, промышленна бүхы предприятинуудай 73 процентэнь үйлэдэрнин хэм хэмжээн унаhаар лэ байгаа юм.

Юундэ нимэ байдалай тогтоhонойнь гол шалтагааануud эли ааб даа. Манай хэлсэ холотороо хэлэдэг экономическа байгууламжын hандаралга, холбоонуудай таhаралга, эд хэрэгсэлнүүдээр тон муугаар хангалга болон предприятиг, эмжи бүхэнэн гансал оорынгоо аша тусаа хараад хүдэлэлгын хажуугаар тад ондоо дутагдалнуud, шалтагааануud тодороо ха юм.

Онсолходо, промышленна предприятинуудта финансова нөөсөнүүдэй үгы байлга, хоорондоо хэлсээтэй эмхинүүдэй бэе бэедээ түлбэри хэхэ шадалгүй, гарга hаhан продукциинь ондоо зүйлнүүдтэй шанарайнгаа талаар мүрысхэ аргагүй байлга, продукци үйлэд бэрилэн гаргахада хэрэгтэй гаргашануудай улам ургалга—эдэ бүгэдэ үйлэдбэрилгшэдэй одоол улаан голдонь хүрэжэ, мүнгэн hангынь хоohоруулаа, үдэрhөө үдэртэ ажамидархаарга боломжынь айхабтараар хизаарлана бишуу.

Эндэ мүнгэ hомологын тон схээр удаарhан ушар эгээл горитой hаад ушаруулаа. Бодото дээрэнь абаха болоо hаа, шухала хэрэгтэй финансова нөөсөнүүдэй 30 лэ процентынь үгтоод байна. Эдэ бүгэдэhөө уламжалан, үйлэдбэри тэдхэлгэдэ аргагүй хэрэгтэй программануud бэелүүлгэ хойшолуулагдана, унаагада баhа нэгэ нэмэри болоно бишуу. Үйлэдбэрние мүнгэн hангаар саг соонь тэдхэнгүйгөөр ямар «харюу» абаха байhан ойлгосотой юм ааб даа.

Эндэ финансова нөөсөнүүдээр хангалгада ушаhан тон хүндэ байдал гэрын онсо нүлөөтэй. Мүнөө уридшалан түсэблөөд, энэ хэрэг эрхилхэлэ хүндэ болоо. Угаа богонихон хаhа сөо юумэн хуу хубилаад, үнэ сэн дэшэлэгдэ, тад ондоо хэмжээнэй мүнгэн зоорн хэрэгтэй болоно. Эндэ хэн зөвшөөрнө? Одоол хэн мэдэбэ? Маанадые нимэ байдалда асарhан зон балай олдохоёо болёо бэшэ аал даа. Теэд бэдэрнэ олохоошин, юун схэ баршгаа олдохо hэм даа?

Бурлад Республикын хүдөө ажахыда тогтоhон байдал эгээл схээр hанаа зобооно. Эндэ уналгын үзэдэлүүд илангаяа тодоор үзэгдэнэ, харагдана гээд онсолдоор. Нээрээшье, хүдөөдэ ойр зуура соошье ерохэдэ, юумэн хуу ондоо болохой, хараха яажада тэндэхи зон дан лэ hаа амгалан, хамаагүй болоhон шэнги байдаг агша.

Эгээл муу юумэнинь гэхэдэ, малаг тоо толгойн харааа байса үсөөрнэ байhаниинь болоно. Үнеэдэл, хонидол, гүүнүүдэй үсөөн боложол байхадань, хаанаhаа тугалнуud, хурьгад, унагануud бии болохоб, hүн, мяхан, нөөhөн хаанаhаа абтахаб? Іонин асуудал аабса? Теэд яахабши? Нимэ асуудалнуудые табяагүидэ аргагүй саг ерээ бишуу.

Анхараад үзээ. Яруунын аймагай совхозуудай нэгэндэ урдань 14—16 отарануud болдоглэ ябадаг байhанаа. мүнөө 5—6 болоторөө үсөөрөө. Үнэрдынь баhал хороо. Тихэдэ гурбабайнь лэ нэгэн улоо гээд hанахада, зосоо hонин, жэргэй болохо юм.

Ондоо тэзгүүршье баhа нимэрхүү байдал тогтонхой. Юушье гээ hаанай, дан үлүү гарама олон малтай байгаагүйлди даа. Іалгаахада, үсөөрүүлхэдэ, ойлан ехэ саг хэрэггүй. Іүүлдэнь hүрэгөө hөөргэнь hэргээхэ, олошоруулхадамнай, одоол ехэ саг хэрэгтэй болохо. Ондоо гаргашануud болон зоной зүгhөө хэрэгтэй болохо шадал, мүнгэн зоорн тухай дурдаадшье ялалай даа?

Гадна тарганай, ногооной бусад ургамалнуудаи таригдаhан талмай дан эрндээр бага болгогдоно гээшэ ха. Энээнhээ урда үнгэрhэн 40—50 жэлэй хугасаа соо үлүү гарама ехэ газараа хахалhан байгаабди. Тингэбэ лабашье энэ асуудалда тон анхаралтайгаар хандаха, бодомжо ехэтэйгээр бага болгохо, гам хайрагүйгөөр хахалhан газараа эдэгээхэ талаар хэмжээнүүдые абаха хэрэгтэй гэжэ hанагдана.

Мүнөө hү hаалга, нооhо хайшалалга, мяха үйлэдэрнилгэ, ороohо, хартаабха, овощ хуряалга хэды шэнэнэр хороб гээд хараха гэхэдэ, нимэ мэдээнүүд балай олдоногүй. Харин жэшээд үзөө hаа, юунэй боложо байhание хараха, үзэхэ сисо арга олдохо байгаа гээд hанахаар. Бүхы юумэн сасуулаад байхада элирдэг, тодордог гээд мэдээжэ бишуу.

Мүнгэн hангай талаар бүри шахардуу, хүндэ байдал хүдоодэ тогтонхой гэжэ онсолон тэмдэглэхэ шухала. Жэшээлэн хэлэбэл, республикын мал ажал тэдхээхэ, дан унашахагүйнь тулада туhалха зорилготойгоор 1993 оной турша соо 6047,2 миллион түхэриг үгтэхэ байhан аад, байгша оной юhэн hара соо 2246,8 миллион түхэриг лэ үгтоод байна.

Шада, ялда-гаргаа, үйлэдбэрилоо болоhон продукцияа болбосоруулха, эдеэн болгохо талаар юун хэгдэнэб? Урданайхидаал тон адляар хахадhааехэнхинень гээшэ гүбди, алн энэ ажалаа hайнаар хэдэг болоо гүбди? Hайжарhан юумэн балайшье үгыл даа.

Эндэ Россиг Федерацийн бюджедhээ яhалал горитой туhаламжа үгтэхоор хараалагданхай. 1993 он соо болбосоруулгын предприятинуудые барилгада 2165,87 миллион түхэриг үгтэхоор түсэблэгдэнхэй hэн. Үнгэрhэн юhэн hара соо үгтэhэн 668,8 миллион түхэригэй 241 миллониниь (36 процентнь) Россин Федерацийн бюджедhээ үгтоо. Энэ мүнгэн Улаан-Удын мяхакай комбинадай консервын завод барилгада hомологдоо. Гадна алкогольгүй ундаган, Түнхэнэй плодоовещной заводуудай, Түнхэнэй «Мир» колхозой үүсэлэлгын цехэй барилгада горитой мүнгэн hомологдоод, 56—82 процентнь ашаглагдаа. Юумэнэй хуу муу байхадань, нимэ юумэн хэгдэжэ байна гээд мэдэхэдэ, зосоо нэгэ бага зохид болоно.

Саашань онсолходо, капитальна барилгада тогтоhон байдал одоол гайтай гүб даа. Эндэ гол шалтагааануудыень холуур бэдэрhэнэй баhал хэрэггүйл. Федеральна бюджедhээ мүнгэн багаар ороно, барилгын худэлмэрэйн үнэ сэн айхабтараар ургана, илангаяа социальна hалбаринн объектнүүдые барилга удаарна. Мүн баhал тон шухала удха шанартай байгаали хамгаалгын барилгануудай муугаар бодхоогдожо байhаниинь hанаа зобоомоор. Үнгэрhэн юhэн hара соо үгтэхөөр хараалагдаhан мүнгэнэй 6 процентнь лэ ашаглагдаа бишуу. Нихэдээ угаа хэрэгтэй зарим объектнүүдые барилгада гаргашалагдаха мүнгэн үшөө үгтэжэ эхилээдүй байна гээшэ гү?

Тиимэл гээшэ ааб даа. Юуб гэхэдэ, бюджедhээ мүнгөөр хангалга нилээн муу байдалда ороohой. Холо ошоод хахаб—манайшье hонин абаад хараха болоо hаа, маниие барлаhанайнь түлөө мүнгэ түлэхэ аргагүйдоод байха ушар гараад, республиканска типографи фото-зурагуудыемнай абахаяа арсаа хамнай. Юумэнэй үнэ сэнгэй улам ургажал байхадань, салин хүлнэсэ дээшэлүүлхэ хэрэгтэй hааб даа. Теэд мүнгэн үгы гэhэн арсалта ходо дуулдадаг лэ ха юм.

Тиимэhээ үргэн хэрэглэмжын эд бараа үйлэдбэрилгын ушалга (нёдондонойхитой жэшээдэ, 17 процентээр), эмой эрилтэ хэрэглэмжэ хангалгын албанай айхабтар хүндэ байдалда ороолго, эдэ эмхинүүдэй гол уялгануудhаа арсажа, олзын хэрэг эрхилдэг бололго—Дээрэ дурсагдаhа шалтагааануудhаа сэхэ дулдыдана. Нихэдээл гутал хубсаhаяа хадхуулха, зайнуулха гээшэ үльгэрэй хэрэг болохой бишуу.

Урдань хараалагдажа, экономико тогтонижоруулха хараатайгаар бэелүүлэгдэхэ зэргэтэй хэмжээнүүдэй саг соогоо бэелүүлэгдээгүйhөө дулдыдан, байдалай муудажал байhаниинь баhал харагдана. Гэбэшье бүхы социальна байгууламжа эрид хубилгаха ябадал гол шалтагаанинь юм ааб даа. Энээнhээ уламжалхада, нэгэл асуудал тобойсо гараhан зандла: хэзээшье hайжарха байдал юм ааб даа?..

Ц. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

2

Газар дайда үнөөл намарайнгаа нөөкөтэй зандаа, яhала дулаан байна гэжэ hанахааршье hаа, сагай уларил хэзээшье оорынхиеэ абахал гүб даа. Мүнөө манай эндэ гансаншье Салан уулын шулуун мундаргануud саhаар хушагдаа бэшэ, баhа үндэр хада уула, хубшэ газаршье сайжа харагдадаг болэнхой.

Нигээд мэдээгүй байтар лэ үбэлэй хүйтэнэй хаhа ороо ерэхэнь. Тиимэhээ малай үбэлжэлгэдэ бэлдэхэ хэрэг мүнөөдэрэй эгээл шухала асуудал болоо. Эндэ ганса адууhа малан байрануудые заhабарилха, дулаалха, үбэлжөөнүүдтэ хүн зоной hууха гэр байрануудые бэлэн болгохо тухай анхарха бэшэ, харин эдэ бүгэдэмнай хэр бэлдэгдээ гээшэб, үнөө ямар юумэмнай дутуу гээшэб гэжэ хэлсэхэ ёнотой аабэбди даа.

Энэ талаар хаража үзэхэдэ, аймагай олонхи ажахынууд үнгэргэшэ намартаа яhала мини hуутаагүй, арга hадалаараа малай үбэлжэлгэдэ бэлдэжэ байгаа. Жэшээлхэдэ, hаншаг манай худоо ажахын управленни мэргэжэлтэдэй аймагай ажахынуудта ябажа харахада, илангаяа hү hаалинн фермэнүүдэй үнөөдэй байрануud гол түлэб зайнабарилгданхай гэжэ элирүүлэгдээ. Мүнөө хадааhан, нэл, эндэб түмэр түдэгын эвйл, сорго хоолой, модоной хэрэгсэл гэхэ мэтэhөө эхилээд, ойhон түхэрэлгэ хүрэтэрөө бүхы юумэнэй хэлэлгүгүй үнэтэй болэнхойшье hаань, ажахынуud али аргыень ооложо, малайнгаа үбэлжэлгэдэ бэлдэхэ талаар хэрэгтэй худэлмэрн хээ гэжэ хэлэхээр.

Гэбэшье ерэхэ үбэлжэлгэдэ мал ажалнай түгэс бэлэн болонхой гэхэ аргагүй ааб даа. Тиимэ юумэн хаана байха hэм. Урданьшье, юумэнэй элбэгтэ, үнэ сэнгүүдэй хямда байхадашье, али нэгэн ажахы гу, али фермэгүүртэ малайнгаа үбэлжэлгэдэ заhа саггаа ёноор бэлдэгдэнэй байна гэжэ энэ үедэ хэды ехэ шуурган бологшо hэм?

Эгээл энээн дээрэhээ харахада, илангаяа мүнөөнэй орёо бэрхэтэй сагта манай аймагай ажахынуудай малайнгаа үбэлжэлгэдэ яhала барааг hайнаар бэлдэжэ байхадань, тэндэ худэлжэ байhан зондо сэдьхэлэй баярые хүргэхөөр баннал даа.

Гэхэтэй хамта байгша ондо баhал энэ үедэ зарим гүүртэ, фермэнүүдтэ үбэлжэлгэдэ бэлдэхэ худэлмэрн гүйсэд дүүргэгдэшэнхэй, бүхы юумэн бэлэн болгогдононой гэхын аргагүй. Іү hаалинн малай олохон фермэдэ малай байрануud соохи нөөхэ шабааhа сэбэрлохэ түхеэрэлгэнүүд хүсэд заhабарилагдаагүй байна. Олохон фермэдэ тэжээл бүйлуулдаг цехүүдынь хүдэлгэгдэнэгүй.

Эндэ нэгэ талаараа hая болотор дулаан байжа, зарим зоной hанаа сэдьхэлые үлүүсэ амарулжа болоо. Хүйтэнэй боложо, бодотоор нөөшэрүүлжэ эхилээгүйдэнь, зарим зон худэлоохидэггүй ха юм. Нимэ юумэн хаа хаанагүй урданьшье үзэгдэдэг лэ байгаа.

Нэн түрүүн эндэ фермэ, гүүртэнүүдтэ худэлжэ байhан хүнүүдhээ олон юумэн дулдыдана бишуу. Ажахынуудта малай үбэлжэлгэдэ бэлдэхэ худэлмэрнин түлөө гол түлэб тэндэхи хүтэлбэрилгэнүд, мэргэжэлтэд харюусаха ёнотой гэжэ үгнинhоо тоологдодог ааб даа. Теэд хашаа, хорёогой саг соогоо ёноор заhабарилагдаагүй, үбhэ тэжээлэй зоогдожэ абтаагүй, гэр байрын дулаалагдаагүй байгаа hаань, тэндэ худэлжэ байhан хүнүүд лэ түрүүшын эзлжэндэ ооhэдоол эүдэрхэ, зобохо, тулиха ха юм. Эдэ бүгэдые ойлгодог, ондоо хүндэ найдаад байдаггүй зарим малшад мүнөө динлэнхидээ ооhэдынгоо хүсөөр аргатай соогоо малайнгаа үбэлжэлгэдэ бэлдэнэ.

Эндэ гайхалтай юумэн үгы. Мүнөөмнай урдынхидал динлэнхидээ гүрэнэй эгүhоо дэмжэгдэдэг, тэдхэгдэдэг колхоз, совхозуud үгы болонхой. Тэдэнэр гол түлэб бэе дааhан тарганшадай ажахынуудай эблэл, нэгэдэлнүүд болонхой гэхэнэ. Тиимэhээ бүхы юумэмнай ондоо хүн заатал hаа хэжэ hэ тэжээл схээр эдюулхэ хэрэгтэйнь мэдэжэ. Теэд энэ талаар эгээл схээр hанаагаа зобоохоор асуудал — малай тэжээл болоно.

Малай үбэлжэлгэ — шанга шалгалта

ХҮНДЭХЭН БАЙХААР ХҮЛЕЭГДЭНЭ

Үгэхэ hэн гээд hуухада, үрэ гарахала болёо.

Энээн дээрэhээ тарганшадай ажахынуудай Түнхэнэй, Саяанай, «Маяк», «Сибиряк» нэгэдэлнүүдэй, Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой малшад үбэлжэлгэдэ муу бэшээр бэлдэнхэй гэжэ хэлэхээр.

Манай hанахада, бүхы дээрээ аймагай динлэнхи олон ажахынуud энэ жэлдэ малай байрануудые дулаалха, али бүхы юумэ бэлдэхэ талаар ооhэдhөөнь дулдыдаха ажал саг соонь бүтээхэ, малай үбэлжэлгые муу бэшэ бэлэдхэлтэйгээр уттаха гэжэ hанагдана. Энэ талаар дан ехээр hанаагаа зобохо юумэн үгы.

Мүнөөшье зарим ажахынуудай фермэ, гүүртэнүүд үбэлжэлгые яhала бараг бэлэдхэлтэйгээр уттажа, намарай бэлишээридэ малаа тобир тарган болгожо, hүшье горитой hаажа байна. Жэшээлхэдэ, тарганшадай ажахынуудай «Сибиряк», Түнхэнэй, Саяанай нэгэдэлнүүдые, Охор-Шэбэрэй, Могой-Торхоной, Тайтагарай фермэнүүдые нэрлэжэ болоно.

Эндэ тарганшадай ажахынуудай «Маяк» нэгэдэлэй Далахайн, Хужарай фермэнүүдэй коллективүүдые онсолон тэмдэглэмээр. Тэндэхи түрүү hаалишад Т. Н. Фадилеева, В. Р. Андренова, Т. Б. Санжиханова, З. И. Убушеева, Н. Л. Лазарева, С. Н. Хунтохеева, Л. Ж. Мантурова гэгшэд аймаг соогоо эгээн үрүүлэн үнэсэн бүриhоо 2300—2500 килограммhаа дээшэ hү hаагаад байна. Эдэнэрhээ гадна, Туранай совхозой түрүү hаалишад Т. Д. Дымшеева, Х. Л. Сыренова, Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой П. Б. Халудорова гэгшэд баhал энэ хэмжээндэ хүрөо.

Саашадаа, илангаяа үбэлэй үедэ мяха, hү ехээр абахын тула адууhа малда үбhэ тэжээл ехээр эдюулхэ хэрэгтэйнь мэдэжэ. Теэд энэ талаар эгээл ехээр hанаагаа зобоохоор асуудал — малай тэжээл болоно.

Урдань Түнхэнэй аймагай ажахынууд үбhэ тэжээлээр дан ехээр дуталдаа гэжэ дуулдаагүй гээшэ ааб даа. Энэ жэлдэл хэзээ хэзээнэй-хиньэ орёо бэрхэтэй байдал эндэмнан тохёолдоод байна. Харыт даа. Аймаг соо адууhа мал хэрэгтэй будүүн тэжээлээр ороидоол 42 процентээр хангагданхай. Сенаж үгы тоонэй. Силос урдынхиhаа нэгэ бага ехэ бэлэдхэгдээ. Теэд гансахан нүхэндэ хэгдэhэн шэмэтэ тэжээлээр холо ошохогүй ха юмши. Бүхыдоо бэлэдхэгдэhэн тэжээлые бии байhан малай условно толгой бүхэндэ хубаажа үзэхэдэ (талха тарганатаяа), ороидоол 8,1 центнер болоно. Аймаг хэзээдэшье нимэ бага тэжээлтэй үбэлжэлгые уттаагүй юм.

Эгээл доогуур абажа харахада, аймаг соо нинтын ажахынуудта 18,4 мянган үхэр, 1900 үлүүтэй гахай, 2120 хонид, 4 мянга шахуу адуу морид үбэлжүүлэгдэхээр хараалагдана бишуу.

Адууhа малаар яhала олон тарганшадай ажахынуудай Харбланнуудай, «Восточные Саяны» эблэлнүүдтэ, Саяанай нэгэдэлдэ, Туранай совхозэдэ үбhэ тэжээлэй малдань хүртэсэ бүриньше бага.

Тарга талхан бараг абтажа, малай тэжээлдэ нэмэри оруулгадаха аабы гэжэ hүүлэй уе болотор хүлеэгдэhэн байгаа. Теэд тэрэ найдал бүтөөгүй. Жэшээнь, аймаг соо нинтын адууhа малда адагынь 9 мянга гаран тонно ороohо тарганай эвйл хэрэтэй hаа, мүнөө ороидоол 2374 тонно талха тарганай үбэлжэлгын үедэ малда эдюулэгдэхээр таhалагдаад байна. Талха тарганай эвйл горитойгоор буйлуулжа, энэнэнэ, үнеэдтэ эдюулеэгүй hаа, ялгаад hү ехээр hаабши? Аргагүй ха юм.

Нимэ болоод байхадань, ядахын сагта тарганалангай hолоомо хүсэд суглуулжа, хуряажа абаха, тэрэнние буйлуулжа малда эдюулхэ шухала байгаа. Теэд энэ хүдэлмэри ажахынуудта ёноор тоогдоногүй гэхээр. Энэ жэлдэ бии байhан үбhэ тэжээлые нарин нягтаар гаргашалха, домы үрялтэ хоролтодо оруулхагүйнөө гадна, илангаяа талха тарганае зааханшье hаань, hолоомо hонотой холиго, буйлуулжа эдюулхэ гээшэ нинидэхы удха шапартай. Тиимэhээ hолоомо hаhаар лэ суглуулжа абаха шухала гэжэ hанаулхаар.

Мүнөө үбэлжэлгын эхилээд байhан үедэ ажахынуудта мал ажалай продукци хэр абтана гээшэб гээд хараха, бүхы дээрээ байдал бирагүйнэг гэхээр. Байгша оньдо аймагай ажахынуud бүхыдэнь 14.550 центнер миха гүрэндэ худалдаха хэлсээтэй hаа, мүнөө ороидоол 5 минга гаран центнер миха худалдаа. Мүнөө мал мяханай комбинадта яуулагдажа эхилэхэй. Гэбэшье энэ жэлдэ миха ехэ худалдагдаха гэжэ хэлхэнь бэрхэтэй. Юуб гэхэдэ, тэрэнэй сэн үшөөл бага байна ха юм.

Іу үйлэдбэрилгоор байдалнай энээнhээ нэгэ заа дээгүүр. Гэбэшье тарганшадай болон кооперативна ажахынуудай «Мир» эблэл, Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз, Туранай совхоз гүрэндэ hу худалдаха түсэбөө ёноор дүүргэнэгүй. Үнгэрhэн нэлэйхитэй сасуулхада, аймагай ажахынууд мүнөө 7 минган гаран центнерээр бага hу гүрэндэ худалдаад байна.

Малай үбэлжэлгэ hаалэхилээ. Тиимэhээ абаhаар ажал хэрэг дан муу гэжэ хэлэхэнь аягүй. Ямаршье юумэндэ, хэды хүндэрхэ hаань, найдал гэжэ байдаг ха юм. Юрэдоол, бэрхэтэй байдалай тохёолдоошье hаа, аймагай ажахынуud адууhа малаа бараг hайн онгоо оруулха, мяха, hу яhала үйлэдбэрилхэ бэлэ гэжэ найдахал ёнотой аабаабди даа.

В. ЗАРБЛЕВ,
Түнхэнэй аймагай худоо ажахын управленни ин ахамад зоотехник.

Манай республика дотор үнинэй суута hаалишад олон ааб даа. Тэдэнэй дунда Хурамхаанай аймагай Дэрээнэй совхозой гуша гаран жэлдэ hаалишаараар худэлжэ ябаhан, Алгалай Улаан Тугай орденто Евгения Жамьяновна Дармаевае нэрлэмээр. Алгалай ветеран даажа абаhан үнеэн бүриhөө 2500—3000 килограмм hу hаана.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: республикын мэдээжэ hаалишан Е. Ж. Дармаева.

С. БАЛДУЕВАН фото.

Дэлгүүрэй үнэ сэнгүүд

ЮУМЭН ЭЛБЭГ, АРГАГҮЙ ҮНЭТЭЙ

Үнгэрhэн амаралтын үдэрэй байдалаар

Дэлгүүрэй экономикын хүсэн үдэр бүхэндэ шахуу эршээе абажа байна гэжэ ногоон базаарай байдал дээрэhээ мэдэжэ абахаар. Үнэхоороошье, долоо хоноод, ногоон базаарай үнэ сэнгүүдээр hонирходог хадамнай эндэхи байдалай эрид хубилжа байhыень онсолон харахаар. Эншэлье удаа, үнгэрhэн амаралтын үдэр, эдеэ хоолой зарим зүйлнүүдэй үнэ сэн баhал хараа байса дээшэлбэ. Жэшээлхэдэ, миханай сэнгэй тарел хэм соогоо үлэжэн hаань, харин капуста, морхооб, зүгын тоhон, загаhан, илангаяа омоли загаhан, зарим сай гэхэ мэтын сэнгүүд нилээд нэмэнхэй.

Юрэдоол, ороhоор хараха, юумэн элбэг. Мяха худалдадаг газар яhала хүгэдэнхэй. Үхэрэй мяхан 1600-hаа 2500 түхэриг хүрэтэр, гахайн — 2500—2800 түхэриг, хониной мяхан 1600—1800 түхэригтэ болонхой. Энэ үдэр горкооторгын үхэрэй мяхан урда мэтэ 1900, гахайн мяхан 2360 түхэриг сэгнэгдэбэ. Дабhалагдаhан омоли килограммынь 2000—2300 түхэригөөр, дутуушагаар сонгоогдоhон колбаса 6170 түхэригөөр дурадхагдаа. Дутуушагаар сонгоогдоhонинь 3500 түхэригөөр дурадхагдаха юм. Хүргэгдэжэ хадагалагдаhан минтай загаhан 500 түхэригтэ болоно.

Үнгэрhэн амаралтын үдэр колбасагай зүйлнүүд ялала олон газарта худалдагдаба. Киоскнуудта табигдаhан шанаhан «Ородой» сортын колбасагай сэнгынь 4305, сарделькэ—4069, сосиска—3975, гахайн мяхаар хэгдэhэн, дутуушагаар сонгоогдоhон колбаса 6170 түхэригөөр дурадхагдаа. Дутуушагаар сонгоогдоhон хөёр сортын колбасагай килограмм бүхэнинь 4600—5000 түхэригөөр худалдагдаба.

Зүгын тоhон баhал элбэгээр табигданхай. Недели соо килограмм зүгын тоhоной сэн 500 түхэригөөр дээшэлhэн байха юм.

Энэ үдэр hүнэй зүйлнүүд нэгэ газарта худалдагдаба. Нэгэ литр hүн 550, саарhан баанха соо хэгдэhэн 250 грамм шэгнүүртэй, 10 процент тоhолигтой зоохэй 286, саарhан өрёолтотой 250 грамм шэгнүүртэй эзэгэй 256 түхэригөөр наймаалагдаба.

Огородой эдеэн, үрэ жэмэс болон эдеэгээр буйлуулагдажа хэгдэhэн продуктнуud баhал элбэг. Килограммынь 300—450 түхэригэй сэнтэй капуста, 800—900 — чеснок, 400—500 — свекло, 700—hонгино, 500 — морхооб, 1000 — помидор харагдаhан газарта худалдаанда табигданхай. Краснодарhаа асарагдаhан яблока килограммынь 1300 түхэригөөр худалдагдаба. Мандарин, ананьсин, банан, груша, виноград, лимон гэхэ мэтэ зүйлнүүд яhала элбэг. Джем, компот, варени, элдэб янзын сок болон hэрэгүүн унданууд түшаа эндэ дурдаhанайшье үлүү. Элбэг байхаhаа гадна, тэдэнэй үнэ сэнгүүд түхай хэлхэ гүт?

Ногоон болон хурьган сайн үнэ сэнгынь 100—200 түхэригөөр дээшэлээ. Тамхи тарганай сэн тэрэ зандаа үлэбэншье, зарим фильтртэй сигарэтнүүд үнэтэй байhаар.

Талхаар (гурилаар) хэгдэhэн зүйлнүүд соohоо бүүлхэнүүд, халаашануud, кренделнүүд, пирожки, «Байгалай печени» гэхэ мэтэ зүйлнүүд баhал элбэгээр таhалагдаа. Конфетэ, шоколад, карамель, печени, пряникгай үнэ сэнгүүдынь баhал дээгүүр, «Марс», «Сникерс»—450 — 500, «Баунти», «Твикс»—550—600 түхэригөөр дурадхагдана.

Юрэдоол, тэрэ үдэрэй байдалаар юумэн үнэтэй.

Редакцийн социально-экономическа таhаг.

ҮМСЭЛЭЛГЭДЭ АНХАРХА

Гүрэнэй ба муниципальна предприятинуудые үмсэлхэ талаар гүрэнэй программын Хэжэнгын, Муйскын районуудта, Северобайкальск хотодо жэлэй эхиньhээ хэр бэелүүлэгдэжэ байhые республикын Министрнүүдэй Совет хаража үзоод, тусхай тогтоол баталаа абаба.

Хэжэнгын райондо муниципальна предприятинуудые гүрэнэй бэлэ болгохо, үмсэлхэ талаар тодорхой худэлмэри яруулагдана. Гэбэшье үмсэлэлгэ үнгэргэхэ талаар документнүүдынь шанар муутай, коммерческэ конкурснуудай гуримуудые бэелүүлгэ хинагданагүй. Жэшээлбэл, Новокижингинск вуурнай хүн зоной хэрэглэмжэ хангадаг байшаные худалдаанда оруулха хэлсээл хүсэндоо хүргэгдоогүй юм.

Муйскын районой, Северобайкальск хотын захиргаанай зүгhөө минималтын огто үгы үгэрhаа предприятинуудые гүрэнэй бэлэ болгохо, үмсэлхэ талаар программа бэелүүлэгдэнэгүй. Муниципальна зоорие эрхилхэ талаар худэлмэри хангалтагүйгөөр яруулагдана. Муниципальна зоорие эрхилэгшэдтэй хэлсээнүүд ёнотоор баталагданагүй, ажахы гүйсэд эрхилэлгын, эд зоорн арендэдэ үгэлгын асуудалнуud шийдхэгдэнэгүй.

Северобайкальск хотодо коммерческэ конкурснуудые үнгэргэхэдэ, үмсэлэлгын чегүүд хэрэглэгдэнэгүй.

Манай корр.

Уншагты, танилсагты!

2-дохи нюурта. «Соёл гэгээрэлэй, эрдэм шэнжэлгын гуламта»—Р. Базаровагай статья; «Үнэ сэнгүүдые «ургалмаар» гү?»—хоорэлдоон; Хэнинь хэн гээшэб? «Іүүлэй мэдээсэлнүүд»—суглуулбари.

3-дахи нюурта. Гүрэнэй шанда зуурналагдана. В. Баторов: «Буурал Барханай алтан булаг»; Будда Рабданов: «Мүргэлшын замай тэмдэглэлнүүд» (ургэлжэлэл); Бурлад Республикын прокуратурада. «Шанга донгодолго», «Таhалдаhан амаралта»—үнэн болоhон ушар тухай.

4-дахи нюурта. Республикын соёлой hонин; «Байгаали—түрэhэн эхэ»— хоорэлдоон; «Уншаа, дуулаа hэн гүт?»—суглуулбари; Туhатай зүбшэл.

СОЁЛ ГЭГЭЭРЭЛЭЙ, ЭРДЭМ ШЭНЖЭЛГЫН ГУЛАМТА

[М. Н. Хангаловай нэрэмжэтэ Буряадай түүхын музейн 70 жэлэй ойдо]

Республикымнай олониитэ эдэ үдэрнүүдтэ Буряад ороной эгэл үнинэй музейнүүдэй нэгэн болохо М. Н. Хангаловай нэрэмжэтэ Буряадай түүхын музейн 70 жэлэй ойе тэмдэглэжэ байна. Энэмнай республикын соёлой ажабайдалда бага бэшэ удха шанартай үйлэ хэрэг гэжэ тэмдэглэхэ ушартай.

Юуб гэхэдэ, Дээдэ-Удэ хотодо музей байгуулха hэдэлгэнүүд үнинэй, Октябрийн хубисхалай урда тээ хэгдэдэг байгаа ха. Аяар 1916 ондо нютагай бүлэг сэхээтэй музей нээгэ гуйлтатайгаар России Географическа бүлгэмэй Зүүн Сибирийн таhагта хандаhан байна, тоед тэрэнь дэмжэгдээгүй үлэhэн юм. Харин совет засагай үедэ, 1918 ондо «Байгал шадарай нютаг шэнжэлхэ бүлгэм» байгуулагдажа, эндэхи байгаали, түүхэ, соёл гэгээрэл, экономико бага зэргэ шэнжэлэгдэжэ эхилээ. Эдэнэй суглуулhан материал дээрэ музей байгуулха гэжэ шидхэгдэбэшье, граждан дайн эхилээд, баhал hаад ушарулагдаба. Гэбэшье 1920 ондо дээрэ дурсагдаhан бүлгэм «Прибайкалсоюз» гэжэ кооперативна эмхи болон «Экономия» гэжэ кооперативтай хамта арадай университет байгуулжа, тэрэнь хүн зоной дунда соёлгэгээрэлэй сэхэ хүдэлмэри ябуулдаг байгаа юм. 1920 оной зун городой сэсэрлиг соо түс университет выставкэ нээжэ, хизаар ороной шэнжэлэн харуулhан материалнуud олон байгаа гэхэ. Тэрэнэй үндэhэ hуурри дээрэ реальна училищийн байшан соо (мүнөө Ленинэй үйлсоор 3-дахи детсад) Прибайкалийн хизаар ороной музей байгуулагдаhан байна бшуу.

1923 ондо Буряад-Монголой АССР-эй байгуулагдаhанай hүүлээр, намарынь, октябрийн 10-да республикын Ревкомитет болон РКП (б)-гэй областной комитет Буряадай республикын хизаар ороной шэнжэлгын музей байгуулха тухай тушгоол баталан абаhан байха юм. Тиимэhээ энэ сагhаа хойно манай музей борыгоо түүхэ тоолодог гээшэ.

1958 ондо Буряадай элитэ эрдэмтэ, этнограф М. Н. Хангаловай 100 жэлэй ойе тэмдэглэхэ үедэ манай музейдэ тэрэнэй нэрэ олгогдожо, М. Н. Хангаловай нэрэмжэтэ хизаар ороной шэнжэлгын музей болоо бэлэй.

Үнэрhэн 70 жэлэй туршада М. Н. Хангаловай нэрэмжэтэ музей хадаа шэнэ байдал тогтоохо, арадай ажахые hэргээхэ, соёлой-гэгээрэлэй, хүмүүжүүлгын талааршье, мүн түүхэ, байгаали, экономико болон соёл болбосорол, арадай сүүо заншалнуудые шэнжэлхэшье талаар шилээд сэхэ хүдэлмэри ябуулhан байха юм. Музей ганцашье соёл гэгээрэлэй эмхи зургаан бэшэ, харин эрдэм шэнжэлгын үргэн хүдэлмэри ябуулдаг сэхэ гуламта мүн болоно.

Хэдэн үеын музейн хүдэлмэрилэгшэд бии байгаа үнэтэ баялигуудаа арьбадхахын, шэнэ экспонадуудые олохын, тэдэнэй эрдэмэй болон гэгээрэлэй талаар удха шанарынь дээшэлүүлхын, үргэноор хэрэглэхын тула сэхэнье, hонирхолтойшье ажал ябуулhан байна бшуу. Тиимэhээ эндэ өөрсэ шухаг, дабтагдашагүй зүйлнүүд нилээд олон юм.

Мүнөө үедэ музейн жасада 100 мянгаад хөhөг зүйл хадагалагдажа байнхай. Тэдэнэй тоодо Буряад ороной газар дээрэ олдоhон археологическа зүйлнүүд, эндэхи арадуудай (буряад, эвенк, ород гэхэ мэтэ) ажаhуудалай зүйлнүүд, эд хэрэгслүүд, хубсаha хунар, шажан мүргэлэй эд хэрэгслүүд, олдохоо шухаг номуд, үнэ урданайшье, мүнөөнэйшье байдал харуулhан фото-зурагууд, урданай үнэтэ зүүдхэлнүүд, уран зурагууд болон гар урлалай бүтээлнүүд гэхэ мэтэ ороно гээшэ.

Гансал манай музей Түбэд эмшэлэлгын атлас, хэдэн зуун ботн болохо «Ганжуур», «Данжуур» болон бусад соёлон сэгнэшэгүй схэ баллигуудтай байна бшуу. Эдэ бүхы эд хэрэгслүүдые мнин лэ хадагалаад байдаг бэшэ, харин тэдэнние шэнжэлхэ, тайлбарилха талаар үргэн хүдэлмэри ябуулагдадаг гээшэ. Манай республикын эрдэмтэдhээ гадна России түбэй схэ хотонуудай, мүн хилын саанахи оронуудайшье элдэб шэглэлэй эрдэмтэдэй анхарал эдэмнай схэтэ татадаг юм.

Буряадай түүхын музей жэл бүри этнографическа экспедициннүүдые эмхидхэдэг, археологическа схэ-схэ шэнжэлгэнүүдтэ хабаададаг гээшэ. Нимэ ябуулгануудай үедэ олдоhон шухаг зүйлнүүдые эрдэм ухаанай талаhаа тайлбарилха, бүридхэлдэ абаха, тиигээд хүн зоной дунда харуулха, ойлгуулха хүдэлмэри ябуулагдадаг гэжэ олондо мэдээжэ ааб даа.

Гол шухала зорилгонуудай нэгэн гэхэдэ, выставкэнүүдые эмхидхэхэ хэрэг болоно. Ушар нимэhээ республика дотороошье, мүн ондоо нютагуудташье элдэб шэглэлтэй 25 выставкэ эмхидхэгдэhэн байха юм. Hүүлэй жэлнүүдтэ 5 уласхооронды, бүхсоюзна хэдэ хэдэн выставкэнүүд амжалтатай үнгэрөө. Жэшээнь, 1985 оной августда, 1986 оной сентябрьда Франциин Сент-Этьен, Бурж, Кан, Ле-Ман хотонуудта «XIX—XX зуун жэлнүүдэй буряад зан заншалта уран бүтээлнүүд», 1987 ондо Японой Саппоро хотодо «Совет Буряад орон-87», 1987 ондо Сириин Дамаск хотодо «Буряад республика СССР-эй арадуудай аха дүүгэй бүлэ соо» (бусад музейнүүдтэй хамта), 1989 ондо Токио, Саппоро хотонуудта «Буряад ороной арадуудай хубсаhан» гэhэн выставкэнүүд эмхидхэгдэжэ, хүн зоной hонирхол схэтэ татаhан байна.

Республика дотороо үнэргэгдэдэг выставкэнүүд мүн лэ олоной зүгhоо hайнаагдадаг юм. Зариманынь нэрлээ hаа, нимэ байна. «Буряад арадай хэлэ сэнэгэй дурасхаалта зүйлнүүд» (1990), «Буряадуудай заншалта урлал бүтээлнүүд» (1990), «Арадай уран зураана Ц-М. Очировай графическа зурагууд», «XIX—XX зуун жэлнүүдэй буряад арадай модоор хэhэн уран бүтээлнүүд» (1991), «Буддын шажанай талаар буряадуудай хэhэн уран бүтээлнүүд» (1992) гэхэ мэтэ болоно гээшэ.

Hүүлэй үедэ шажан мүргэлэй дэлгэржэ, дасан хиндүүдэй hэргээгдэжэ байхада энэ темээр эмхидхэгдэhэн выставкэнүүд нлангаяа олоной hонирхол схэтэ татана. Жэшээлэн хэлбэл, Улаан-Удэдэ «Зандан-Жуу», «Буряадай буддын шажанай зурагууд», «Шажан мүргэлэй уран бүтээлнүүд» гэхэ мэтэ үзэсхэлэнгүүдтэ хэдэн мянган хүн орожо хараhан, үнэн зүрхэнэй баяр баясхалан хүргэhэн байна бшуу. Зандан-Жууе тэрэ зандань мүнөө болотор хадагалжа байhаниньнь энэ музейн хүдэлмэрилэгшэдэй буурашагүй, хэтэ мүнхын габыла мүн болоно.

Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ түүхын музейн филиалай эрхэтэй Уран зохёолой музей 1989 оной майн 18-да нээгдэhэн юм. Тэндэ саг үргэлжын гол экспозициhаа гадуур саг зуурын олон тоото выставкэнүүд эмхидхэгдэдэг гээшэ. 30-аад онуудай хардалга хамалгаа туhай «Сэдьхэл бодолой буурашагүй үбшэн» гэhэн, Д. Банзаровай 170 жэлэй ойдо, Ч. Цыдендамбаевай 70 жэлэй ойдо, Г. Дашабыловай 55 жэлэй ойдо зорюулагдаhан выставкэнүүд олондо hайшаагдаа бэлэй.

Музейн урданай байшан hэльбэн шэнэлхэ ажал хороод жэлэй саана эхилhэн аад, мүнөө болотороо бэлэн болгогдоогүй байhан зандаа. Гэбэшье hэльбэгдэhэн байшандаа шэнэ экспозиции хэхэ түсэб табигдаад, тэрэнэйнгээ сhоор бага бэшэ ажал хэгдэжэ байнхай. Тэндэ Буряад ороной түүхэ алн бүхы талаhаань үргэноор харуулагдаха, эндэхи арадуудай ажаhуудал, соёл болбосорол, сүүо заншалнуud элирхэйлэгдэхэ юм. Түбэй Азийн арадуудай буддын шажан мүргэл тухай экспозиции схэ hуурри эзэлхэ байха. Энэ талаар экспедиции болон шэнжэлгэнүүд үргэлжэлүүлэгдэхэ гэжэ хараалагданхай.

Буряадай түүхын музей худоо нютагуудта, хото городуудта арадай музейнүүдые нээхэ хэрэгтэ схэ анхарал хандуулдаг, нилээд туhа хүргэдэг байха юм. Барханай, Ульдэргын, Хорин болоод бусад музейнүүд манай хүдэлмэрилэгшэдэй туhаламжа дэмжэлгээр байгуулагдаhан гэжэ мэдээжэ. Hүүлэй жэлнүүдтэ Агын автономито округто Лхасаран Линховоной, Дашарабдан Батажабайн музейнүүдые нээлгэдэ манайхид схэтэ туhалаа юм.

Энээнhээ гадна музейн реставраторнуud, Москва, Ленинград хотонуудhаа уригдаhан мэргэжэлтэй шадабаряар музейн экспонадуудые hэльбэн шэнэлхэ, заhабарилха, шэрэ будагынь hэргээхэ талаар бага бэшэ хүдэлмэри хэгдэдэг юм, 900 экспонат шэнэлгдээ.

Эдэ бүгэдые хаража үзэхэдэ, манай музей уташье, орёо бэрхэшээлтэйшье, омогорхон баясамааршье зам таталаа гээшэ. Музей байгуулха, саашань хүгжөөхэ хэрэгтэ С. П. Костарев, А. И. Герасимова, Г-Д. Нацов, С. П. Балдаев, Ж. Ж. Жабон, Д. Г. Бажеев, Ф. М. Шулунов, К. М. Маланов, Н. С. Клиновская болон бусад бүхы ' эрдэм бэлигээ, сэдьхэлэйнгээ халуун ольhые зорюулжа, үнэ удаан жэлнүүдтэ амжалта түгсөөр ажаллаhан байна. Урданай музейн бэлигтэй ажалшадhаа олон эрдэмтэд урган гараа. Тэдэмнай эрдэмэй доктор К. М. Герасимова, эрдэмэй кандидадуud Е. А. Хамзина, Л. Г. Ивашина болон бусад болоно. Олохон жэлдэ аша үрэтэйгөөр ажаллажа байhан ветерануud И. Б. Балдаева, Т. С. Спасова, С. М. Малахирова болон бусад хүдэлhэн зандаа.

70 жэлэй ойе тэмдэглэжэ байхадаа музейн хүдэлмэридэ шинидхэгдээгүй асуудалнуud, дутуу дунданууд үгы гэжэ хэлэхын аргагүй. Мүнөө үедэ коллективэй хүсэл эрмэлзэл тэдэнние шинидхэлгэдэ элсүүлэгдэнэ бшуу.

Эдэ үдэрнүүдтэ музейн 70 жэлэй ойдо зорюулагдаhан «Музейба хизаар ороноо - шэнжэлэлгэ; Буряадай арадуудай түүхын болон соёлой шухала асуудалнуud» гэhэн эрдэмэй-практическа конференци үнэргэгдэжэ байна. Тэрэнэй хүдэлмэридэ мүрейнүүдэй хүдэлмэрилэгшэд болон хизаар ороноо шэнжэлэгшэдhээ гадна Улаан-Удын, Санкт-Петербургын, Эрхүүгэй болон бусад хотонуудай эрдэмтэд хабаадана. Конференци Буряадай национальна библиотекын конференц-зал соо мүнөөдэр үглоонэй 10 часhаа хүдэлмэрээ үргэлжэлүүлхэ. Бултыстнай уринабди.

Р. БАЗАРОВА,
М. Н. Хангаловай нэрэмжэтэ Буряадай түүхын музейн секторые даагша.

Hүүлэй МЭДЭЭСЭЛНҮҮД

hУНГАГШАДАЙ ЭБЛЭЛ ХҮДЭЛЖЭ ЗАХАЛАА

НОВОСИБИРСК. Эндэ байгуулагдаhан «Сибирийн хураладаан» гэhэн hунгагшадай эблэл hунгагшадта туhалха зорилготой юм. Эрдэмтэд, журналистнуud, политологуud тэрэнние эмхидхээ. России Эрдэмэй академийн Археологийн ба этнографийн институдай директор Анатолий Деревянко тэрэнние толгойлоо юм. Үгрэнэй Дүүмэдэ ба засагай нютагай зургааануудта депутадта кандидадуудай hунгалтын урдахи программые шэнжэлжэ үзэхын тулада түгэс бэлэдхэлтэй мэргэжэлтэдые хабаадуулха, тэдэнэрэй сэгнэлтэнүүдтэй олониитые үргэноор танилцуулха, hунгагшадай дунда ойлгуулажын хүдэлмэри ябуулха гээшэ түс эблэлэй зорилго болохо юм ха.

15 шахуу нэгэдэлнүүд болон партинуудhаа депутадта кандидадуудай мандадай түлөө тэмсэлдэ ороод байхадань, hунгагшадта хэн нэгыень шилэхэ гээшэ бэлэн бэшэ. Тэдэнье hунгалтын урдахи компаниин болоо тон бага за юм даа. hунгалтын hүүлдэшье «Сибирийн хураладаан ажал ябуулгаяа үргэжэлүүлжэ, hунгагшадай ба депутадуудай хоорондо холбоо тогтоохо, hунгагшадай захилнуудай хэр зэргээр дүүргэгдэжэ байhые шэнжэлжэ байха юм.

УРААЛАЙ РЕСПУБЛИКЫН КОНСТИТУЦИЙН ХҮСЭНДӨӨ ОРОЛГО

МОСКВА. «Свердловско областьдэ үйлэ хэрэгүүд схэ түргоор хүгжэhэн байгаа,— гэжэ России телевидени мэдээсээ hэн, Октябрийн 31-дэ России радиогой ба телевиденийн хоёрдохи канналаар дамжуулганууд болоуулагдаhан байгаа. Областийн захиргаанай гулваа Эдуард Россель телевиденеэр үгэ хэлэхэдээ. Ураалай Республикын Конституци хүсэндоо оробо гэжэ мэдээсээ hэн. Свердловско область республика болобо, харин оороо республикын губернаторай уялгануудые дүүргэжэ эхилбэ гэжэ мэдээсээ бэлэй. Тиихэдэ Ураалай Республикын Конституци соо России Федерацийн Конституци ба Хуули мэдэрэгдэнэ, Федерацийн байгууламжануудай адли тэгшэ эрхэ тэрээн соонь баталагдана, федерализмда зүбоор хандаха талаар бусад регионуудта жишээ болоно гэжэ тэрэ онсолон тэмдэглээ hэн.

ЕКАТЕРИНБУРГ. Нютагай газетэнүүдтэ хуулинтаар толилогдоhоной hүүлдэ Ураалай Республикын Конституци хүсэндоо оробо гэжэ ИТАР—ТАСС-ай корреспондент мэдээсэнэ. Статусайнгаа хубилhан тухай байгша оной июль hарада мэдүүлhэн Свердловско область Федерацийн бүридэлдэ 22-дохи республика болобобди гэжэ тоолоно. Нютагай засагаархидай hанамжын ёhоор, хуули гаргаха, экономическа асуудалнуud шинидхэхэ талаар бэсэ даанхай байдалтай болоо. Арми, өөhэдынь валюта, эрхэтэй байлга гэхэ мэтэhээ республика арсаа юм. Ураалай Республикын засагай шэнэ зургааануud — хуули гаргалын хоёр палататай суглаае ба губернаторые hунгаха hунгалта декабрийн 12-то үнэргэгдэхөөр томилогдонхой.

РОССИЙН ПРЕЗИДЕНТДЭ ДУРАДХАБА

МОСКВА. России Федерацийн Конституци соо хараалагдаhан, Конституционно зүблөөгөөр зохёогдоhон Федерацийн байгууламжануудай статусые сахиха талаар язралтай хэмжээнүүдые саг дары абахыень ушараагаанай олониитын палата России Президентдэ дурадхаа hэн. Октябрийн 27-дэ Свердловско областной Соведэй Ураалай Республикые соносхоhонтой даншрамдуулан, Конституционно зүблөөнэй заседани үнэргэгдөө hэн. Оойлдоо мэдээд республика байгуулха болохогүй гэжэ заседани тоолоно.

РОССИЙН ФЕДЕРАЦИЙН ПРЕЗИДЕНТЫН ХЭБЛЭЛЭЙ АЛБАНАЙ МЭДЭЭСЭЛ

МОСКВА. Россия Президент Борис Ельцин Зарлигаргажа, Брянск хотын захиргаанай гулваагай уялгануудhаа Анатолий Егорович Вохрушенковые сулоолhэн тухай России Федерацийн Президентын хэблэлэй албан мэдээсэнэ.

«России Федерацийн Конституционно реформо шатаа шатаар бэелүүлхэ тухай» Президентын 1993 оной сентябрийн 21-нэй 1400-дахи Зарлигые дүүргэхэгүйн тулада хэмжээ ябуулгануудые А. Вохрушенковой абаhантай дашарамдуулан, Брянск областийн захиргаанай гулваагай уялгануудые дүүргэшэ Президентдэ ууршалга бэшэhэн байгаа хаш.

УКРАИННЫН ШЭНЭ КОНСТИТУЦИЙН ПРОЕКТ

КИЕВ. Украинын шэнэ Конституцийн проект нютагай газетэнүүдтэ толилогдоо hэн. Украина хадаа демократическа хуули ёhото түрэн болоно, бүхы засаг арадай гарта байха гэдэ тэрээн соонь хэлэгдэнхэй. Үгрэнэй хуули гаргадаг засагай дээдын зургааная 450 депутадуудhаа бүридэhэн Верховно Совет баталгаха. Тэдэнэр дүрбэн жэлэй hунгагдаха. Табан жэлэй hунгагдаха Украинын гулваа — Президентдэ схэ этигэжэ түлөөлэгнүүд олгогдохо. Премьерэй кандидатурые парламентда дурадхаха, правительство бүридхэхэ. Президент хадаа дээдын главна командалагша болоно, орон дотор сэрэгэй байдал тогтоохо, дай сонсохо шинидхэбэринүүдые абаха эрхэтэй гээд проект соо хэлэгдэнхэй.

КОНСТИТУЦИОННО АРБИТРАЖАЙ ЗОРИЛГО

МОСКВА. России шэнэ Конституцийн проектдэ хуулинин талаар сэгнэлтэ үгэгээшэ Конституционно арбитражай зорилго болоно. Энэ зундаа России Президентын шинидхэбэрэнүүдые байгуулагдаhан Конституционно зүблөөнэй хэмжээгээр хүдэлдэг юм.

Ороной Үндэhэн Хуулинин проектдэ хуулинин талаар сэгнэлтын үгтэйнэй hүүлдэ России Президент бүгээд арадай зүбшэн хэлэгэтэй тэрэнние табиха арганай болохо. Президентын туhалгаша Юрий Батурин ИТАР—ТАСС-ай корреспондентдэ энээн тухай мэдээсэн hэн.

АЛБАНАЙ ХЭРЭГЭЭР ЕРЭЭ

МОСКВА. Франциин Премьер-министр Эдуард Балладюр хоёр үдэрөөр албанай хэрэгээр Москва ерэв. Президент Борис Ельцинтэй, гадаадын хэрэгүүдэй министр Андрей Козыревтой, мүн России Правительствын толгойлогшо Виктор Черномырдинтай уулзажа хооралдахэ ёhотой.

Дэлхэйн хамтаралтай Россин нэгэдэлые түргэдхэхэ асуудалда гол анхарал хандуулагдаха юм гэжэ МИД-эй түлөөлэгшэ тэмдэглэв hэн.

Ород-франциэ харилсаа холбоohой зуун жэлдэ зорюулагдаhан выставкэдэ Франциин Премьер-министр ороно хараха юм.

Үнэ сэнгүүдэй дэбэрэн ургалта тогтошогүй гү? Үлүү гарама үндэр үнэ сэнгүүдые доошолуулха өрга бии гээшэ гү?

Нимэ гол асуудалнуудтайгаар Буряад Республикын Сэнгүүдэй талаар гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ В. Н. КАРПУКОВТО хандабабди.

Нимэ харюу абтаба.

ҮНЭ СЭНГҮҮДЫЕ «ҮРГАЛМААР» ГҮ?

— Манай комитет бүхы экономикын түлөө харюусалгатай бэшэ. Юрэнхы дээрээ үнэ сэн. гээшэнэй экономическа политикын үрэ дүн, хойшолоогынь болоно.

Промышленна предприятинуудай нэгэ жэгдээр, таhалгаргаагүйгоор хүдэлжэ эхилээдүй сагта тухэриг мүнгэнэй «модожоhоор» лэ байха. Харин элдэб янзын продукцийн элбэгжээд, али олон эд соohоо шэлэхэ аргын бии болобол, үнэ сэн яаха аргагүй доошолхо жэшээтэй.

Тоед энэмнай лагаад туйлгдахаб? Мүнөө дээрээ предприятинуудай урагшатай хүдэлмэридэ тааруу эрхэ байдал тогтоогдоогүй. Нэгэдэхэгэ гэбэл, налогуудта «даруулагдана», хоёрдохёор—хойшогүй хуушарhан технологитой. Гурбадахяар —ажахын харилсаануud таhалданхай. Түүхэй эд абаха мүнгэгүй, гаргаhан продукцияашье худалдажа биранагүй. Тоедшье үйлэдбэри эрхилдэг бэрхэ мэргэжэлтэй олзын хэрэг, худалдаа наймаан руу шадарлан ороол даа.

КОРР.: Нимэ гайтай байдалhаа гарахын арга бии гээшэ гү?

ХАРЮУ: Дахинаа hэргэлтэгүйгоор бүхы юумэнэй hалан hандаршоо гэхэнь, буруу юм аабза. Яаба хэзэбэшье, удаанааршье hаа, дэлгүүрэй харилсаануud эрхэ хhадаа орожол байна бшуу. Магазинуудта, дэлгүүрнүүдтэ ёд бараан элбэгжээ. Халагшалтайнь гэхэдэ, нютагай үйлдэбрийн продукци үшоол аага, үсөөн.

Саашанхи, үглоодэрэй байдал тухай уридлан хэлэхэнь бэрхэтэй ааб даа.

КОРР.: Тиимэл даа. Эрдэмтэй экономистнуудые түлөд тодорхой харюу үгэжэ шаданагүй ха юм. Тиимэhээ танда сэхэ хабаатай асуудал—үнэ сэнгүүдые хэмhээ үлүү дэбэргэнгүй гүримшуулха талаар сэнгүүдэй комитет ямар үүргэ, нүлөө үзүүлнэ гээшэб?

ХАРЮУ: Нэгэ нимэ жишээhээ эхилhүү. Үглоодэрhоо мяха, сай, саахар, тоhо гэхэ мэтэ туруушын эзлжэнэй продуктнуудта доогуур шаг, тодо тогтууритай сэн тогтоогоо гэлэйбди. Нүгоодэртэнь юуи болохоб? Гүрэнэй худалдаа наймаанда эдэ продуктнуud үгы болошоhон, үнөохи мафи гээшын гарта орошоhон, дэгэд дээгүүр сэнгээр ондоо тээ худалдагдажа байха. Дээрhээ захиралтаар сэн тогтоолгын хаhын үнгэрhые нимэ баримта эли гэршэлхэ бшуу. Бага сэнгээр хаана нэгэ тээ бии болоhон эд тэрэ зандаа зузаан хармаантанай гарта орошоно гэжэ оohэдөөшье ойлгожо байгаа ёhотой.

КОРР.: Тиихэдээ үнэ сэн дээгүүр лэ байха ёhотой гэжэ батална гээшэ гүт?

ХАРЮУ: Хямда сэнтэй продукци республикадамнай үлэнэгүй, саашаа эльгээгдэшэнэ. Юрэнхы нэгэ нимэ жишээ. Эрхүүгэй, Шэтын областьнуудта орходоо, манай эндэ архини хоohон шэл 10 түхэригоор доошоо нэгэ үе байhан юм. Тиин нэгэ мэдэн гэhэйнэй, хүршэ областьнуud руу хуу абаашагдаhан байгаа. Гутажа муудадаггүй, хямда сэнтэй продуктнуud ондоо тээшээ зоогдэшэнэ.

Нимэ онсо шэнжые дурдангүй гарахын аргагүй байгаа.

Саашань гэбэл, манай комитедэй үүргэ тухай дурдаа hэнта... Шэнээр байгуулагдаhан предприяти, эмхинүүдэй, коммерческэ бүридлүүдэй түлөөлэгшэд зүбшэл эрижэ, комитедтэмнай хадаа предприяти-монополистнуудай продукциндаа хэр зүб үнэ сэн тогтоohые хинан шалгажа байха хэрэг болоно. Ямар нэгэн продукцида үнэ сэн тогтоohынь, хэр үндэhэтэйень али олон тээhээнь шэнжэлжэ үзэнэбди. Түс продукци бүтээлгэдэ хэды зэргэ гаргаша хэгдээб, үйлэдбрийн ямаа хүсэн хэрэглэгдээб гэхэ мэтээр hайса тоолон тоссожо үгэхэлэнь, алининь боломжотойб, али гаргашынь үлүүгээр харуулааб гэжэ элирүүлхэ, зүбоор сэгнэхэ ёhотойбди.

КОРР.: Энэ талаар жишээ дурдахада болохо гү?

ХАРЮУ: Хазагайруулганууд яhала олон байдаг гээд мэдээжэ. Жэшээлбэл, 1993 оной гурбадахи кварталай туршада промышленностинин 6 предприятие шалгажа үзэхэдэ, 5-дань үнэ сэнгүүдэй гурим, журам хазагайруулагдаhан байна. Тиигэжэ, бүхыдоо 24488,7 мянган түхэриг хуули бусаар абтаhан доход (энэ тоодо яла оролсоно) түс предприятинуудhаа абтажа, гүрэнэй бюджедэ эльгээгдээ. Худалдаа наймаанай 83 предприяти шалгагдаа. Аяар 72-тонь сэнгүүдые тогтоохо гурим хазагайруулагдаhан байгаа. Дүн хамта 92093,8 мянган түхэриг (ялатай суг) бюджедтэ эльгээгдээ.

Гэхэнээ эхилээд, коммунальна ажахын, транспортын, агропромышленна комплексын, ниитын эдеэ хоолой, хүн зоной ажаhуудалай хэрэглэмжэ хангалгын—хамта дээрээ 122 предприяти шалгагдаа юм. Тиигэжэ хамта дээрээ 132.167,6 мянган түхэриг бюджедтэ оруулагдаа.

КОРР.: Зарим тодорхой сэнгүүдээр хоорэлдоод үзэе. Жэшээлбэл, телефон гэртээ табюулхада, 300 мянган түхэригтэ, телефон хэрэглэhэнэй түлөө hарын тулоohон 1200 түхэригтэ болоо гэлсэнэбди...

ХАРЮУ: Улаан-Удын городской телефонно станцийн хүтэлбэрилэгшэд гаргашануудайнгаа тоологонуудтай ороо ерээ. Зайн галай, дулаасуулгын, транспортна гаргашанууд, оньhон түхэрэлгэнүүдэй үнэ сэн, хэды мэргэжэлтэд хабаадуулагдахаб гэхэhээ эхилээд, хуу амяараа харуулагданхай орео схэ тоологонууд хэгдэдэг. «Тиимэ, тиимэ» гээд саг дары зүбшөохэ бэшэ, харин техническэ, экономическа байдалынь ойлгожо, нимэ сэн, тариф тогтоолгодо зүбшөөлөө үгэhэн байхабди.

Хилээмэн тухай. Октябрийн эхинhээ ороohо таряан сүлөө сэнтэй болобо. Уламжалан, хилээмэ-бүүлхын зүйлнүүд энэл сагhаа үнэтэй болохо жишээтэй hэн. Гэбэшье ноябрийн 1 болотор эдеэ хоолой эгээл энэ шухаг зүйлыс үнэтэй болгохогүй гэжэ шинидхэгдэhэн байна. Мүнөө дээрээ худалдаа наймаанай эмхинүүд транспортна гаргашануудай түлөө 10 процент нэмэлтэ хэбэ.

Социальна талаар ядуу күн зоондо хилээмэ худалдан абахадань туhа нэмэри болгохоор мүнгэ зөөри правительствын зүгhоо үгтэхэ.

КОРР.: России бусад зарим регионуудта, жишээлбэл, хүршэ Эрхүүгэй областьдо сэнгүүд манай эндэхиhээ доошоо байдаг. Ямар ушарhаа нимэ гээшэб?

ХАРЮУ: Тайлбаринь тон юрэнхы. Эрхүүдэ зайн галай үнэ сэн манайхида орходоо хямда юм.

КОРР.: Нигээд хоорэлдоонэй түгэсхэлдэ Танай комитет үнэ сэнгүүдтэ шинидхэхы нүлөө үзүүлхэ аргагүй гэжэ тобшолхоор ха?

ХАРЮУ: Үнэ сэнгүүдэй дээшэлхэ, доошолходонь шинидхэхы нүлөө мүнөөдэр хансал дэлгүүр, дэлгүүрэй харилсаануud үзүүлхэ аргатай гээд тон тобшохоноор харюусаhуу.

Г. ДАШЕЕВА хоорэлдоо хэбэ.

hУРГУУЛИ, СОЁЛОЙ БАЙШАН, СААД...

Загарайн аймагай Шэнэ-Бэрээн hуурида 820 үхибүүдэй hураха hургуули баригдаба. Түс hургуулийн байшан уужам, үргэн сонхонуудтай, газаahаа харахада, гоёл байшан бодоо даа. Шэнэ-Бэрээндэ олон зон ажаhуудаг, ажалладаг. Тэндэхи заводой хүдэлмэришэдэй, бэшэшье нютагуудай үхибүүд хоёр халаанда hурахаяа болижо, схэ hургуулитай боложо амарба хэбэртэй. Юундэб гэхэдэ, тэрэ тосхондо гансахан лэ hургуули байгаа ха юм.

Энэ жэлдэ түс аймагай Новоильинск, Элэн, Эрхирэг, Горхон hууринуудта баригдаа олоор хэгдээ. Жэшээнь, Элэндэ соёлой байшан баригдажа тушаагдаба.

Харин Горхон hуурида түмэр харгыда худэлдэг зон олон юм. Тиимэhээ урда жэлнүүдэ ооhэдын саадгүй байhан худэлмэришэд мүнөө хүүгэдээ найдамтай гарта үгэжэ, ажалдаа hанаа амар ошохо аргатай болобо бшуу.

1993 оной эхиндэ Загарайн аймагта хамта дээрээ 100 гаран гэр бүлэ шэнэ гэрнүүдтэ ороhон байна. Жэшээнь, Новоильинсклэ 40 байратай гэрэй түлхюур абаhан леспромхозой худэлмэришэдэй сэдьхэлэй баярые ойлгохоор лэ даа.

Г. ГОМБОЕВА.

ҮРЭhЭ ХААХА ХҮДЭЛМЭРИНЬ БИРАГҮЙ

Хэжэнгын аймагта энэ жэлдэ 18 мянган гектар газарта ороohото ургамалнуud таригдаhан байгаа. Мүнөө жэлэй байдалаар яhала баян ургаса гэхэ гү, али 108 мянган центнер ороohо таряа хурлажа абаба. Эндэ нэгэ совхоз таряагаа хурлажа дүүргээ үды. Аймагай ажахынуud ерэхэ жэлэй ургасын түлөө 62 мянган 850 центнер үрэhэ хааха түсэбтэй юм.

Hүүлэй мэдээгээр 38820 центнер ороohон хойто жэлэй ургасада хаагдаад байна.

Тинхэдээ энэ ороohоной схэнхинь шэнинсэ болоно.

Байгша ондо обёосой ургаса муу байба. Олонхи совхозууд шэнинсэсэ сэбэрлэжэ эхилэнхэй. 12570 центнер үрэhэнэй ороohон шалгагдаба. Ургаха шанарынь яhала энэ жэлдэ hайн.Ехэнхи ороohобо сэхэ хадаhан дээрэhээнь шингтэй байба. Мүнөө жэлэй ороohон бурдаг үбhэнэй үрэhэнтэй холисолдонхой.

Тиимэhээ районой ургасань доошоо байна. Үрэhэ хааха түсэб дүүргэгдэхгүй. Тингээшье hаа, бүхы ажахынуud ооhэдынгоо хүрэнгэ хааха гэжэ яhала оролдоно. Могсохоной худоо ажахын болон Михайловкын предприяти хоёр үрэhэ хүрэнгэ хааха түсэбөө дүүргээ, мүнөө тэрэнээ сэбэрлэжэ эхилэнхэй. Худанай худоо ажахын предприяти үрэhэсэ хаагаагүй, гүрэнhоо абаха гэжэ захил хэнхэй.

Д. АМОГОЛОНОВ.

МОСКВА. Электромеханикын Бүхэроссии эрдэм-шэнжэлэлгын институдай эрдэмэй-үйлэдбэрнин предприятида метеорологическа шэглэлтэй замбуулинай геостационарна аппарат бэлдэгдэнхэй. Американ хоёр, япон болон Баруун Европын спутинууудай мүнөө күдэлжэ байhан уласхооронды метеорологическа системын бүридэлдэ тэрэ аппарат энэ сэлэй hүүл багаар Байконур космодромhоо оруулагдажа, замбуулинда хүдэлхэ энэ хоморой шухаг аппарат табигдахаар түсэблэгдэнэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: аппарадые туршалгын үедэ.

ИТАР—ТАСС-ай фото.

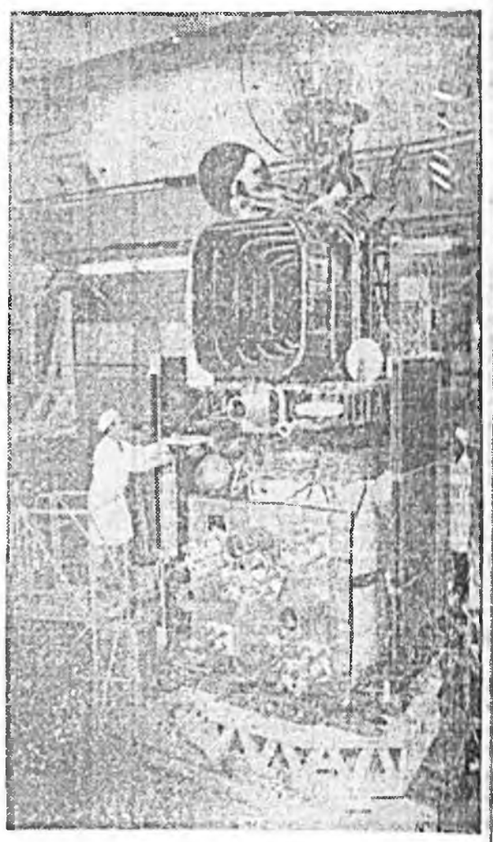

Хэниинь хэн гээшэб?

ОЛЕГ СОСКОВЕЦ

Олег Николаевич Сосковец 1949 оной майн 11-дэ Алтайхай ССР-эй Талдыбурган хотодо хүдэлмэришэдэй бүлэдэ түрэhэн байха юм. Ород, Евсаган хүбүүн хоёртой. Нухэрынь, Евгения Валентиновна экономист мэргэжэлтэй юм.

Карагандагай металлургическа комбинадай дэргэдэхи завод-втуз дүүргээд, инженер-металлург мэргэжэлтэй болоо, техническэ эрдэмэй кандидат, доцент. 1971 онhоо 1991 он болотор вальцовщигоор, мастераар, цехэй начальникаар, Карагандагай металлургическа комбинадай ахамад инженерээр, генеральна директорээр ажаллаа.

1991 ондо О. Н. Сосковец СССР-эй металлургийн министр болоо бэлэй. СССР-эй hандаран hалахада, «Росчермет» корпорацийн президентээр hунгагдаба. Удаань Казахстан Республикын премьер-министрэй нэгдэхи орлогшо болобо. 1992 оной сентябрьhаа Казахстанай промышленнигуудай ба олзын хэрэг эрхилэгшэдэй эблэлэй президент юм. Гэбэшье 1992 оной октябрь соо Россиаа бусаад, России Федерацийн металлургийн комитедэй түрүүлэгшэ болоhоноо, 1993 оной апрелийн 30-hаа России нэгэдэхи вице-премьерээр томилогдоо.

1989 онhоо 1992 оной январь болотор СССР-эй арадай депутат, 1972 онhоо 1991 он болотор КПСС-эй гэшүүн байгаа. Ажалай Улаан Тугай орденоор шагнагданхай. Футбол наадаха, бассейн соо тамарха тон дуратай.

ЕГОР ГАЙДАР

Егор Тимурович Гайдар 1956 оной мартын 19-дэ Москвада түрэhэн юм. Эсэгынгээ талаар уран зохёолшо Аркадий Гайдарай аша хүбүүн, эхынгээ талаар мэдээжэ онтохошон Павел Бажовай зээ хүбүүн байха гээшэ hонин ааб даа. Эсэгэньшье баhал мэдээжэ хүн; контр-адмирал, уhан доогуур тамарагша, журнал

Гүрэнэй шанда зууршалагдаа

Буурал Барханай алтан булаг

уулынгаа энгэр
түшэжэ,
сагаан мойно
пэмирhэн,
мүрэнэйнгоо
эрье тулажа,
зоной домог
болоhон Бархан!
ЖАХЫН АЖАЛ
ТАРГШАТАЙ

...оор элбэг, үзэсхэ...
...байгаалитай Ху...
аймагай Ленинэй
колхозой түб hуу...
Ленинэй нэрэм...
Баргажан гол...
уулынгаа заяа...
...хознигуудай аша
бата бэхи. бай...
болонхой.
Радна Ешоновой нэрэ үгэхэ,
Радна Ешоновто зорюулжа,
хүшөө бодоохо гэжэ дурад...
...ханаб. Мүнөө мүнгэн зоо...
...рини хомор, юумэнэй үнэтэй
дээрэhээ Радна Ешоновой
жаса эмхидхээд байбал, арад
зон туhалалсаха, дэбжэлсэхэ
гэжэ найданаб.

Баргажан голhоо гараhан Баяинголой, Дэрээнэй, Улан-хаанай арадай театрнууд Барханай театрhаа hудалтай, hуйгатай, эхитэй! Баргажан, Хурамхаан аймагуудай уран hайханай самодеятельностинин хүргэлтэдэ Барханай арадай театрай нүлөө хэлэшэгүй ехэ.

III. «АРАДАЙ» ГЭХЭДЭЭ АРАДАЙ ҮРГЭМЖЭТЭЙ

Барханай театр 1961 онhоо 32-дохи жэлээ «арадай театр» гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргые зүүжэ ябана. Республика соомнай байгуулагдаhан хэдэн арадай театрнууд ямар нэгэн хэмжээ ябуулгада, али hайндэрнүүдтэ зорюулжа, зүжэг табижархёод лэ, хоорондонь ажалынь замхадаг заншалтайнууд. Харин Барханай театрай коллектив жэлhээ жэлдэ бэлиг шадабарыя мулижэ, шэнэ зүжэгүүдые найруулан табижа, зонойногоо сэдьхэл баясуулhаар ябана.

Баргажанай театральна фестивальда Д. Батожабайн «Тоорингдэhэн хүбн заяан» гэhэн трилогёор найруулагдаhан «Жаргалаа бэдэрээшад» гэhэн зүжэгые Барханай арадай театр анхан түрүүн табиhан юм. Тус зүжэгые Баатар Шойнжуров найруулан табиhан юм. Зүжэгые хараhан. РСФСР-эй арадай артист Федор Сахиров нигэжэ хэлээ hэн: «Тоорингдэhэн хүбн заяаные» хүдөөгэй сценэ дээрэ табихадаа бэлэн бэшэ. Бэсэ мэдэhэн, бэлшээриеэ танийан театр хадаа зүрхэлбэл гэжэ. Үнэхөөрөө, барханайхид айлгүй, бэлигтэй артистнуудтаа найдажа, энэ зүжэгые бүтээгээ!

А. Ангархаевай бэшэhэн «Аршаанда болоhон найр» гэhэн зүжэгтэ Цырема Хорганова, Баатар Шойнжуров гол рольнуудые гүйсэдхэжэ, дээдын шадабаритай, оюун бэлигтэй байhанаа үшөө дахин харуулба. Баргажан голдо барханайхидые «хүнгэн хүлтэй, шэнгэн шуhатай» гэжэ мини нэрлээгүй. Барханда хүн бүхэн артистын маягтай бшуу. Колхозой модошо дархан, эмшэн, багша, хонишон, пенсионер, hурагшашье—оорэгүй, булта дуулдаг, наададаг. Барханай үзэсхэлэн гоё байгаали энэ хэрэгтэ нүлөөлөө гэжэ hанагшаб. Бархан уулын бардам сэзжэтэй байса, шобогор хурса, тэнгэри тулама орьёнууд, эрье, заха хизааргүй мойhото талануу, ягаан үнгөор соробхилжо байhан тэрэгнин түүдэгүүд, мүнгэн урасхаалта аршаан булагууд.. Нимэ hайхан байгаалиhаа хүнэй бэлиг шадабари нэмэнгүй яахаб!

Барханай арадай театрhаа суута дуушад Саян Раднаев, Владимир Буруев, Владимир Шагжиев гэгшэд урган гараа. Барханай театрта бүхы залуу hаhаяа зорюулhан Дарижаб Аригунович Бадмаевые онсо дурдамаар. Энэ хүн театрай бэлигтэй артистнуудай нэгэниинь байhан юм. Мүнөө Барханай театрай аха hаhанай актернуудай нэгэниинь Бубэй Ухинович Раднаев болоно. Бубэй Ухинович 32 жэл соо 40 гаран рольнуудые гүйсэдхөө Тэрэ театраа шэмэглэлээр элбэг дэлбэг болгохо, театрта залуушуулые хабаадуулха хэрэгтэ ехэ оролдодог. Бубэй Ухинович нютагтаа хүндэтэй багша юм. Мүн Баатар Васильевич Надагуров арадай театрай амжалтада оорыгоо хубитые оруулаа. Хэдэн олон арбаад жэлнүүдтэ түрэл театрайнгаа ажал ябуулгада бүхы сүлөө сагаа зорюулhан М. Г. Гомбоев, С. М. Раднаева ба бусадые дурдамаар. Тэд мүнөө эдэ артистнуудай манай дунда үгы байhаниинь халаглламаар. Театрай ветерануд Ц. Я. Очиров, Б. У. Раднаев, Д. Р. Будаева, Б. С. Гармаев, В. Э. Бальжиев, Б. Д. Будаева ба бусадай тайзан дээрэ байгуулhан рольнуудые мартагдашагүй. Барханай театр оорын амжаалтай, оорын баян түүхэтэй, оорын заршам заатай гуламта юм.

Мүнөө Бархан нютарhаа шуран бэрхэ олзын хэрэг эрхилэгшэ хүбүүд, басагад ургажа гаранхай. Харин түрэл нютагайнгаа театр тухай юм хэблэжэ гаргаха хэрэгтэ тэдэнэр туhалха байха гэжэ hанагдана.

IV. БАДАРАН БАЙГЫШ, СОЕЛОЙ ГУЛАМТА!

Барханай театрай репертуар баян, оло-олон зүжэгүүд, комединүүд, нэгэ актай пьесэнүүд, литературноуран hайханай зүсөлөнүүд бии юм. Тус театр Х. Намсараевай, Н. Балданогой, Ц. Шагжиной, Д. Батожабайн, Б-М. Нурбуевай, Д. Дылгыровэй зүжэгүүдые табиhан. Тинхэдэ А. Пушкинай, Ч. Айтматовай, М. Шолоховой, А. Ульяниниин зүжэгүүд Барханай клубта нэгэтэ бэшэ табигдаhан гээшэ. Барханай арадай театр Москва, Эрхүү, Красноярск, Хабаровск, Шэтэ, Монгол, Ага, Буряад Республикын Сэлэнгэ, Загарай, Ивалга, Баргажан нютагуудаар, хото городуудаар ябажа, зоной hайшаал, магтаалда хүртэо. Барханай театр Бүхэсоюзна фестивалнин хоёр удаа лауреат, Россин Буряад Республикын арадай театрнуудай фестивалнин 5 дугаар лауреат, СССР-эй Соёлой министерствэhээ нэгэтэ бэшэ шанда хүртэhэн юм. Барханай театрай хүгжэлтэдэ түрэл колхозой үргэмжэ гол hуурин эзэлнэ. Артистнууд мүнөө 2 дабхар уужам hаруул, дулаан байшантай болоhой. Театр костюмуудай талаар, элдэб хэрэгсэлнүүдээр элбэг. Ажахынгаа үргэмжоор театр ехэ урагшатай. Холо ойро гастрольдо гарахадаа артистнууд ажаллаа сүлөөлэгдэжэ, салин хүлhэнинь үгтэдэг, харгынь түлбэрине барюулдаг юм. Колхозой түрүүлэгшэнэрэй дунда Р. З. Санжиев, Г. Э. Дамбаев, Х. А. Бадмаев, В. Д. Цыренов, мүн мүнөө үелэ түрүүлэгшээр хүдэлдэг бүхэ баринддаагаар спортын уласнооронды классай мастер Г. Н. Цыренов гэгшэдые урмашан дурдахаар. Барханда колхозой түрүүлэгшээр ажаллаhан минин нүхэр Жамсаран Жалсараевай хэлэhэн үгэнүүдые мүнөошье мартадагүйб: «Барханай зон ехэ дуушa, зугаа эпэдэтэй, хүндэмүүшэ зон байна. Театртаа дуратай гээшэнь аргагүй. «Намайе ажалhаа табинт, бидэнэр Эрхүү хото ошохомнай. Бидэнэрые ажалhаа сүлөөлыт. Улаан-Удэдэ телевиденидэ зүжэг табихамнай. Мүнгэн хэрэгтэй, ашаанай машина хэрэгтэй!» Түрүүн ерэзд, hанадаг байгааб: ажал хэхэ болоно гүб, али дуу-шуу татаад, сагаа үнгэргэхэ болоно гүб?». Нимэ асуудалаар Хорган Анхаевичта, парторгдоо хандахадамни, хэлэбэ: «Та нютаг нугын абари заншалые үшөө ойлгоогүй байнат. Манай зон дуугүй, зүжэг наадагүй ажаhуужа шадахагүй. Туhалаад, дэмжээд ябыт, колхозниггуд таниие зүбоор ойлгохо, таниие хүндэлхэ бшуу». Үнэхоороошье, зүб үгэнүүд байhан байгаа,—гэжэ Жамсаран Жалсараев хоорэдэг бэлэй.

— Соёлой байшанда ерэхдээ, бүхы бэсмин, сэдьхэлни тэниижэ, амарhан шэнги байдаг,—гэжэ театрай үнинэй артист Базар Санхарович Гармаев хоорэнэ. Шэнэ үсын бэлигтэй артистнуудые ургана. Тэдэнэй тоодо Ж. Баторов, Ц. Хорганова, Б. Банаева, И. Бухаева, В. Бухаев, Ж. Раднаева, Ц. Гармаева, Д. Цыремпилова ба бусад олон залуушуулые нэрлэхээр.

V. АМЖАЛТА РЕЖИССЕРhОО ЭХИТЭЙ

Эмхидхэгшэ ба hурган хүмүүжүүлэгшэ байхаар түрэhэн хүн гэжэ Баатар Шойнжуровые зон мини хэлээгүй. Зүүн Сибирнин соёлой институдай театрально-режиссерско факультет дүүргэhэн Баатар Шойнжуров 20 жэл соо 25 зүжэг табижа үрдиhэн юм. Тэдэнэй тоодо Н. Дамдиновай «Үнгэрhэн хэрэг», Ч. Гениновэй «Соёлмаа, Бато-Шулуун», Д. Батожабайн «Зүрхэнэй шарха» нинслэл хото Улаан-Удэдэ харуулагдажа, үндэр сэгнэлтэдэ хүртөө бэлэй.

Минии 70 онуудаар Алла госхондо ажаллахада, Баатар Шойнжуров Ц. Шагжинай «Хабарай дуун» гэжэ зүжэг Дэрээнэй театрай артистнуудай хүсөөр найруулан табижа, мэргэжэлтэдэй зүгhөө «эрхим» гэжэ сэгнэгдээд, дипломдо хүртэhэн түүхэтэй.

Сэрэгэй албанhаа ерэhээр, Барханай арадай театрай режиссероор 20 жэл соо худалжа байна.

Удэр бүхэндэ тэдэнэр шэнээр хүдэлхые оролдоно. Соёлой байшанда бүжэгүүдhээ гадна hонирхолтой хэрэгүүд, хэмжээ ябуулгануд үнгэргэгдэнэ. Эндэ театрай режиссёрой үүрэг ехэ. Колхозой ажалшад сүлөотэй сагаа hайнаар үнгэргэнэ, тинмэhээ ажал хүдэлмэридоошье амжалтатай ябана бшуу.

Барханай арадай театрай артистнар Баатар Шойнжуров, Жамбал Баторов, Цырема Хорганова гэгшэд hайн дуранай театрнуудай хүгжэлтэдэ ехэ үүргэ нүлөотэй байhанайнгаа түлөө республикын Гүрэнэй шанда зууршалагдаба. Би энэ хэрэгые ехэтэ hайшаанаб. Барханай театрые хэдэн олон арбаад жэл соо hайн мэдэхэб. Цырема Цыжыповна Хорганова Барханай дунда hургуулиин түүхын багша юм. 15 жэл соо таhалгаргүй театрай 10 зүжэгтэ наадажа, хүн зонойнгоо халуун баярта хүртэнэ. Жамбал Будаевич гоё hайханаар дуунуудые дууладаг, хатар наадандашье дуйтэй.

30—40 жэл соо зүжэгүүдтэ наадаhан Б. Ч. Раднаев, Ц. Я. Очиров, Б. Д. Будаева, Б. С. Гармаев гэгшэд Буряад Республикын Гүрэнэй шанда хүртэхэ артистнууд гэжэ hанагдана.

Худоогэй уран hайханай hайн дуранай эдэбхитэй түрүүшынхнээ нимэ хайрада зууршалагдаба. Худоодэ арадай театр хүгжөохэ хэрэг мүнөо хэсүү болошохой. Театрта дуратайшуулай сэдьхэлэй ольhоор лэ хэрэг бүтэнэ. Мүнөо худоодэ олоной түлөо ороддодог хүнүүдшье үсөороо. Урда жэлнүүдтэ артистнуудые урмашуулдаг бэлэйбди. Тэрэнье ябадал Соёлой министерствын зүгhөө мартагдаа, Бүгэдэ бурядай үндэhэн соёлой эблэл арадай театрнуудые дэмжэхые оролдоногүй. Ядахын зэргэдэ театрта хэрэгтэй декорацин зураха материалнуудньегүй, гримшье олохонь бэрхэтэй.

Барханай театр арад зоной үргэмжэ эдэбхеэр лэ хүгжэhөөр. Тэд ганса эдэбхеэр холо хүрэхэгүйш.

Гүрэнэй шангай комиссинин гишүүд, Буряад Республикын Министрнуудэй Совет орн ганса тогтуурытай, үнинэй аха заха Барханай театр дэмжэхэл ёнотой гэжэ hанагдана.

Вл. БАТОРОВ,
РСФСР-эй, Буряад Республикын соёлой габьлата хүдэлмэрилэгшэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Х. Намсараевай зохёолоор найруулагдан табигдаhан «Цыремпил» гэhэн зүжэгые Барханай театр наадажа байна. Цыремпилэй рольдо — Б. Шойнжуров (дундан).

Будда Рабданов

Мүргэлшэнэй замай-тэмдэглэлнүүд

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь ноябрийн 2-ой номерто).

Мүнөохи харгыгаараа майн 1-дэ Утайhаа Тяньцзин шэглэн гарабабди. Тэндэhээ Хитадай пароходоор майн 13-да Шанхай ерээбди. Үглоодэрнь тэрэл пароходтоо hуужа, майн 15-да Нимбо-пу хото хүрэбэбди. Тэрэл үдэртоо удэшэлэн далбагата онгосодо hуужа, 27 час соо арай гэжэ Поту-шань гэдэг аралда буулгабди. hалхин руу тамараа hаа, 12 сагай туршада хүрэхэл байгаа хабди. hалхинда туугдаад, онгосомнай далай худар орошодог байгаа, дүтэ шадар аралнууд харагдаха юм даа. Нэгэ ехэ арал дээрэнь Динхай тинь гэжэ хото оршодог байба. Эдэ аралнуудые зонхилогшо энэ хотодо hуудаг юм ха. Ойлгоходо, пароходууд эндэ ородог лэ хэбэртэй.

Нангин гэгээн Поту-шань арал багашаг хэмжээтэй аад, хэмгүй гоё hайхан газар байна, бэс бэсhэн холо бэшээр бодхоогдоhон гурбан дасан сэсэрлиг саадууд соо hуухаю юм. Номуун ёhын сахилтай буддын шажанай хүхэ хэлтэсэнэй ламанар-хэшанууд эндэ hуудаг байба. Хэшанууудай нангин домогой ёhоор, энэ арал хадаа эмэгтэйн дүрсэтэй, Гуань-ин-пуса гэжэ бурханай сахиусатай газар байгаа юм ха. Энэнь ламын шажанай дэлхэйдэ Арьяабаала бурхантай адли болодог гэнэ. Энэ аралай эзэн лама-хэшанай хэлhэнэй ёhоор, Агуусхэ Дайцинай хаашуул Канси, Цянь-лун гэдэгүүд урда сагта энэ аралые бараалхаhан юм ха, тингэжэ дурасхаал болгон хүчөөнүүдые, — үндэр арка, хаашуулай нигүүлэсхы сэдьхэлhээ үршөоhэн юумэнүүд гэhэн бэшэлгэтэй, тамгатай шуулуун бахананууд, ехэ дасангай, үүдэнэй урда Канси хаанай оорынь тариhан хэдэн томо модонууд ургажа байдаг. Эдэ бүгэдэ арюудхалгын ашиар мүнөо болоторшье энэ арал гэгээн нангин газар гүүлэдэг зандаа юм ха даа.

Эзэн лама-хэшанда hайнаар уттагдаhандаа бидэнэр хүхижэ, эндэ гурбан сүүдэ байгаабди, ябажа хараабди, мүргөөбди. Мүнөохи багахан онгосодоол hуужа, Нимбо-пу гэдэгээр дамжажа, Шанхайгаа бусалайбди. Саашанхи харгыдамнай хэрэгтэй болохо юумэнүүдые абажа, эндээ хэдэн хоногто байбабди. Шанхайhаа пароходнай дүрбэн сүүдхэ тамараад, майн 28-да Хань-коу хүрэбэбди.

Энэ ута замдамнай маанадhаа паспортнуудые hураhан, шалгаhан газар гэжэ байгаагүй, мүн ямар нэгэн hэжэглэхэ, хойноhоомнай харуул табиха ушар болоогүй, Хитад орондохи мэдэхэ дасан хиндүүдые заагаад лэ юрын мүргэлшэд, монголшууд болоод лэ ябалайбди.

Зүгоор маанадай ябаhан газа.раар монголшуудай схээр ябадаггүй байhан тула хүн зон юун улад ябанаб гэжэ харадаг байба, тингээд гээзэгэйнүүд хадамнай ламанар гэшэ аабза гэжэ hанадаг хэбэртэй hэн.

Сычуандахи Вомей-шань гэшэ дасан дугангуудтай мүргэлэй элитэ ехэ газар гэлсэнэ, бидэ тэндэ хүрэхэ хүсэлэитэйбди. Хитад ороондо үнэ галабай hуудаг А. П. Малыгин купец байха гэжэ Хань-коу ерэхэтэймнай адли А. П. Островерхов (энэ хотодохи оросын консул.—Д. Ж.) хэлээ бэлэй. Энэ хүндэ хандаhамни, Сычуань провинцида элдэб янзын сай суглуулха даабари үгэбэ. Мүргэлшэнhоо гадуур Хитад ороондо сайн бэлэдхэл хэжэ ябаhан хүн гэжэ харагдаха ёнотой байгааб. Хитадта гү, али Түбэдтэ саашанхи ажалаа араншаа наймаантай холбохо hанаатайбди (гол шухала хэрэгэйнь халхабша болножо үгэнэ гэжэ ойлгогдоно.—Д. Ж.), юун бэ гэхэдэ, энэмнай бүхы зоной эрхилдэг хэрэг болоно ха юм.

Хань-коуhоо Ичан хүрэтэр пароходоор тамархамнай, мүрэнэй урасхал ооде саашаа онгосоор тамарха гэшэ нилээд бэрхэтэй байха. Ичанда хүрэжэ байжа, нимэ асуудалаа шидхэхэбди.

Ябажа гараhан энэ замин дүүргэхэ гэhэн гол зорилгодомни балай хабаатай бэшэ, тинмэhээ даб дээрэ оор туhайгаа нимэрхүү хуриангы мэдээгээр дүүргэhүү.

1903 оной июнин 12.
Хань-коу хото.

Августын 20-до Ченду-фуhээ түрүүшынгээ, июуса бэшэг, октябрийн 3-да Дацзян-луhаа хоёрдохинснь, декабрийн 18-да гурбадахи бэшэг Хань-коу хотодохиород гүрэнэй консулдо эльгээhэн байгаа.

* * *

Нэгэдэхи бэшэг.

Июнийн 19-дэ Ичанда онгосодо hуубабди. Уhанай үер, эрьюулгэ, хүүюур соогуур дүшэн сүүдхэн түршада иншэ-тиншээ хаюулhаар июлин хорн юhэндэ Ваньсин хүрөөд, элдэбын аргаар августын 16-да Ченду-фу оробобди. Үглоодэртэнь эндэhээ гараад, 12 хоногто ябажа, Дацзян-лу хүрэхэ hанаатайбди.

Энэ хизаар нютагта бүхы байдал яhала амгалан байна. Ченду-фудэ Англин консул байдаг болонхой, зуhаланай байрада мүнөо тэрэ гаранхай юм ха. Хорн, гушан хитад сэрэгшэд харуулшадтай энэ консул Сычуань соогуур иншэ-тиншээ гүйлгэдэг болоhон, округ дотор олон гэрнүүдые барюуланхай, тэдэнэ соонь англиинхид, японнойхид, французууд олоороо hуудаг гэнэ. Пекин, Петербург худар энэ мэдээсэл ябуулжа хайрлыта гэжэ гуйнаб.

Рабданов.

1903 оной августын 19.

* * *

Хоёрдохи бэшэг.

Сентябрийн 3-да Дацзянлу ерээ hэмди. Удаан сагта хүндөөр үбшэлhэнэй hүүлээр оршуулгашан Лубсамнай сентябрийн 9-дэ наhа бараа. hасаhаа мүнөө болотор мэдэн ерэнэгүйл даа. Англиhаа ерэhэн хэдэн хүн hасада барингдаа ха гэжэ зон хэлсэнэ. Юрэдөөл, түбэд зон Европын хүнүүдые нютаг руугаа табиха сэхэл дурагүй юм ха даа. Далай-лама ородой гүрэндэ таларханги юм гээд эндэхи ламанар хэлсэдэг байна. Дацзян-луда телеграфай утаhа татаhаар найман жэл болоо. Францин миссионернүүд дахин эндэ ерэжэ, ехэ зохидоор түбхинэнхэй, хоёр жэлэй саада тээ эндэ ерэhэн ха, мүн Англин миссионернүүдшье яhала hайнаар түбхинэнги ха. Хариhаа ерэhэн миссионернүүдые, харнин шажанай hахюуhа зүүгшэдые нютагай зон үзэн ядадаг, дурагүйлхэдэг лэ даа, теэд эдэнэр юу хэжэ шадахаб даа. Хитадай эндэхи ноён харинхидые дали дороо абажа халхалдаг, али ооросшье хэрээhэтэн шажанай hахюуhа зүүгэ юм гү гэлсэдэг. Үнгэроошэ зун Литанай гэгээн ехэ багша гурбан ламанарые хитадай засаг түрынхидэй саазалhанhаа хоншо эндэхи түбэд хүн зон ехээр дураа гутаhан байха. Тинмэhээ сэдьхэлэй хоро шарын хэзээшье билтартараа бусалхаяа байhаниинь холо бэшэл хэбэртэй. Хүн зонтой хөөрэлдэхэдоо, ямар нэгэн ябуулга хэхэшье hаа, ехэл болгоомжотойгоор ябахаар байна даа. Хэдэн hара үнгэрбэ ёнотой, hасаhаа хамбынуд ерэнэгүй. Дацзян-луда байhан hасын хүнеэсүүд нютагhаа ямаршье мэдээнүүдые абанагүй, тиин гэhээнь хитадан хэлхээ холбоогоихид hасаhаа 18 сүүдхын түршада хазаар морсоор Дацзян-лу ерэнэ, элэл болзоо соо бэшэгүүдые абажа болоно.

Нэгэ дасаhан ламанар маанадые мүнөө дээрээ байлгана, ородой мүргэлшэд-буряадууд гэжэ маанадые мэдэнэ. Минии лэ монголшууд гээд бидэнэрые нэрлэгты гэхэдэмнай, Европын зоной эндэ hуудаг болоhонноонь хойшо буддын шажантад буряадууд юундэ байхагүй болоо юм гээд эдэнэр харюусадаг. hасаhаа мэдээ абамсаараа тон дэлгэрэнги мэдээсэлнүүдтэйгээр хүнние Хань-коу ябуулхаб. Хань-коутай зохид холбоо байгуулжа болохол hэн ха. Теэд Сычуаньдахи телеграф, хэлхээ холбоон англиинхидай гарта гээшэ аа гү гэжэ hанаиаб. Тинмэhээ бэшэгүүд болоод мүнгэ эльгээхээ hэжэглэнэб. Монголоор дуугардаг түбэд хоёр ламанарые олообди, тэдэнэр оршуулгашан боложо манда туhална. Эдэ бүгэдэн тухайда Петербург, Пекин худар мэдээсэжэ хайрлыт.

Рабданов.

1903 оной октябрийн 3.
Дацзян-лу хото.

* * *

Гурбадахи бэшэг.

Мүнөө болотор ямаршье мэдээн hасаhаа ерэнэгүй. Июлийн эсэстэ Хамба Доржиев hаса ороо ха гэhэн абяан бии. Тон хуряангы удхатай бэшэгүүдые түбэд зон hасаhаа абадаг хаш. Элдэбын дэмы үгэ хүүр таруужан гэжэ арад зон хэмшээрхэдэг бологни гэнэ. Англи, Франциhаа ерэгшэд барилга бодхоохо газар эндэ абана юм ха. Нигэ нигэhээр ерүүл эдэ зоной гарта орон орожо байнабди гэжэ түбэд зон хэлсэдэг болонхой, нигэжэ hанаха шалтаг бии, хитадай засагаархидта ехэ нүлөөтэй бололожо, эдэнэрые гартаа абаа гэлсэнэ.

Сентябрь hарада Европын гурбан хүн эндэ ерээ hэн, долоо хоноод, тэдэ хараглахала болёо, Германиhаа ерэhэн хүнүүд ха, Юнань худар ошоо гэжэ хитадууд хэлсээ бэлэй. Октябрь hарада хоёр японгууд, удаань түбэдоор хубсалhан гурбан европынхид бии болоhон аад, үгы болошоо, хайшаашье ошоhониинь мэдэгдэнэгүй. Декабрийн 1-дэ Германиhаа дүрбэн хүн, тэдэнэй гурбаниинь офицернүүд хэбэртэй, Европын хубсаhатай дүрбэн хитад барлагуудтай, эдэнэр бултадаа маузер тухэлэй ташуур бууиуудтай—нимэ зон декабрийн 6-да хазаар моридоороо Литан шэглэжэ гараа. Дацзян-луhаа ноябрийн 14-дэ hаса худар гараhан хитадай ноёной хойноhоо эдэнэр дахаба гээшэ ха гэжэ хитадууд хэлсэнэ. Түбэдэй эндэхи эзэн-ноёной захиргаанай заабарнин ёhоор, Ченду-фугэй зонхилогшод ноёной хамбыда нэмэжэ, Нячу гэдэг нютаг хүрэтэр юумыень абаашалдаха найман мори үгэхэ ёнотой hэн ха.

Декабрийн эсэстэ Цыдыпов танда ошохо. Онсо хэрэгтэ гаргашалха мүнгэнhөө хоёр мянга гаран түхэригынь үлөо, hасаhаа мэдээ абахадаа, энэ зөөри гаргашалха ёнотойбди. Тинмэhээ танаар дамжуулжа, Хань-коу хото телеграфаар мүнгэ эльгээхые Петербург руу мэдээсэжэ хайрлыта. Мэдэгдэхэсэ болёод байна, миниии бэшэгүүдые абана гүт, али үгы гү. Цыдыповые хүлеэнгүй эндэ хабсаруулhан адрессаарни сахилгаан мэдээ үгыта, бэшэг бэшыта.

Рабданов.

Дацзян-лу.
Декабрийн 18.
Д. ЖУГДУРОВА,
буряадшалба.

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

Буряад Республикын прокуратурада

ШАНГА ДОНГОДОЛГО

...СР-эй гэр байрын жа...
...мсэлэлгэ тухай»
...й Хуулиин Улаан...
...консорциумда хэр
...лүүлэгдэжэ байны...
...публикын прокура...
...габа.

...гэнэ тэндэ нимэ
...хэгдээб гэхэдэ, аг...
...думай правленин
...н П. Гаврилов гү...
...ануудай үмсэлэл...
...ь. нютагай зоной
...ыг бүдүүлигээр эб...
...мэдээсэл ороhон
...энэй үндэhөөр «Та...
...тосхондо прокура...
...ын шалгалтын дүн...
...: агроконсорциумай
...ын түрүүлэгшэ П. И.
...а 1992 оной декаб...
...да гаргаhан эхи...
...эрхэтэдэй ажаhуу...
...гэрнүүдые үмсынь
...удалдахадаа, бух...
...ь үмсэлэлгын чегүү...
...ахынь дурадхаа ха.
...чегүүдэй тоогой хү...
...сэхэгүй байгаа hаань, дэлгүүр дээрэhээ худалдажа абахаар заабан байгаа.

Нимэ захиралтын үндэhоор 1993 оной январьhаа сентябрь болотор агроконсорциумай бухгалтериде 47 бүлэhөө 177 үмсэлэлгын чек ороhон байна.

Шалгалтын эхилээд байхада, үмсэлэлгын чегүүдээр байрануудаа үмсын болгожо абаха тухай ажалша коллективэй 1992 оной декабрийн 28-да болоhон суглаанай шийдхэбэриhээ абтаhан саарhан прокуратурада ороhон байгаа. Бодото дээрээ нимэ асуудалаар коллективэй суглаан болоогүй гээд элирүүлэгдээ. Тэрэ саарhан П. Гавриловай заабарлар зохёогдоhон худал хуурмаг документ байшоо. Тинмэhээ Гаврилов чегүүдээр байра худалдаха тухай шийдхэбэри хэнтэйшье хэлсэнгүй, гансаараа абаhан болоно.

Ажаhуужа байhан байрануудынь эрхэтэдтэ түлбэриигүйгоор дамжуулхые хараалhан «РСФСР-тэ Гэр байрын жасые үмсэлхэ тухай» 1992 оной декабрийн 23-най хубилалтануд ба нэмэлтэнүүдтэй РСФСР-эй Хуулиие П. И. Гаврилов бүдүүлигээр эбдээ.

Эрхэтэдhээ абтаhан үмсэлэлгын чегүүд бултадаа эзэдтэнь бусаагдаа.

Улаан-Удын агроконсорциумай правленин түрүүлэгшэ П. И. Гавриловай даажа байhан тушаалдаа саашадаа таараха, үгыень хаража үзэхэ дурадхалтайгаар республикын прокуратура Хүгдөо ажалын болон эдэз хоолой министерствэдэ хандаба.

1993 оной октябрийн 12-то энэ асуудал министерствын коллегиэ дээрэ харагдаад, П. Гавриловта шанга донгодолго хэгдээ.

Буряад Республикын прокуратурын хэблэлэй албан.

ТАhАЛДАhАН АМАРАЛТА

(ҮНЭН БОЛОhОН УШАР)

Валентина Павловна Шотландиhаа асарагдаhан нохойгоо Санта гэжэ нэрлээ hэн. Нэгэтэ Валентина Павловна санаторидо ошожо амарха болобо. Олон хоног соо хахасахаяа байhанаа нохойнь мэдэhэн юм шэнги эзэн эхэнэртээ эрхэлжэ байhаар ута, шүрнэгэр хоношоороо тэрэнэйнгээ уралыень хагза дайража, шуhа гаргаба.

Эзэн эхэнэрынь айхабтараар сухалдаад, нохойгоо оорhоо холо болгон түлхеэд, ванна соогоо ороод, шуhаяа аршаба. Хадамда гараагүй эхэнэр шуур дээрээ шархатай болохолоороо ехээр сухалдаа юм аабза. Сантынгаа хүлисэл гүйн дүтэлхэдэнь, сухал дундаа нохойгоо сохёод, үүдээ хаб-яб хаагаад, ондоо таhалга руу орожо, үшөөл ууртай байhаяа нохойдоо харуулаа бшуу.

Үнэн сэхэ Санта нүхэрөө хулисэнгүй, мүршэнэртоо орхёод, тэрэ ябаhоо. Тэдэ хүршэн...ийн...сонернүүд, ехэ hайн зон hэн. Иланганя үбгэнтэйнь, Василий Тимофеевичтэй зааагуур ябаха дуратай байгаа. Хоюулан гараhадаа, тэдэнэр түмэр харгын саана ошоод, тэндэхи ойн захаар сэбэр агаараар аншлха дуратай hааб даа.

Түрүүшын үдэрнүүдтэ Санта балай ондоо болоогүй мэтэ байбашье, хэдэн хоногой үнгэрхэдэ, тэрэ эрид хубилжа эхилбэ. Юундэншье hуула, хүхюу бэшэ болоод, hабаринууд дээрээ тархяа табихай хэбтэдэг болобо. Эзэн эхэнэрээ hанана гэжэ ойлгохоор боложо, иланганя Василий Тимофеевич hанаагаа зобожо эхилээ hэн.

«Загорскын алас» гэжэ санаторидо Валентина Павловна амаржа байhанаа, Сантые эдихэ юумэнhээ арсадаг болоо гэжэ дуулахалаараа, байhал hанаагаа зобожо, гэртээ бусаха байна гэжэ шийдэбэ.

Тэрэнэй электричкэhээ буугаад, внадугта дүтэлжэ ябахадань, Василий Тимофеевич Санта хоёр дээрэ харагдаба: Анхархадань, Санта хойто хоёр хүл дээрээ бодожо, үбгэнэй мүрнүүд дээрэнь hабаринуудаа табиад, ехэ гунигтайгаар сэхэ нюдэ руунь шэртэн, hүүлээ шарбагануулаад, эрид эрьелдэмсээрээ, внадугай перилэ дээгүүр hүроод, доро байhан вагон дээрэ унажа, хажуугаарнь гараhан поезд доро орошохонь харагдаба. Василий Тимофеевич одоол гайхашоод, тээлмэрдэшоод, доошоо харан зогсобо.

Харин Валентина Павловна нохойнгоо хэбтэhэн газар тээшээ ашан шадалаараа гүйжэ ошоод, юунэй болоhонние харахадаа, уйлан, хайлан, үбдэг дээрээ хажуудань hууба. «Санта, Санта!» гэн дуудаба.

Нохойнь дуулаа ха; нюдэшинь нээгдээд, эзэн эхэнэрэйнгээ гар долёобо. Тингээд нюдэн соонь элеэр үзэгдэhэн дуранай гал унтараад, эгээл хүн шэнгээр hанаа алдан, амяяа табиба. Дүтэ байhан зон айхабтараар гайхаа, энэ нохойс хайрлаа юм аабза.

Валентина Павловна удаан саг соо Сантала мартажа ядаа.

В. СОЛОВЬЕВ.

(«Щит и меч» hониниоо абтаба).

УНШАА, ДУУЛАА hЭН ГУТ?

НАБТАР БОЛОНО ХА

Манай Газарай эгээ үндэр хада болохо Эверест 2 метр 3 сантиметрээр набтар болоо гээд эрдэмтэд тодоруулба. Миланиhаа ерэhэн 96-тай профессор Ардито Дезногой ударидалга доро хэмэл одониоо дамжуулагдаhан мэдээнүүдые хэрэглэн хэмжэхэдэнь, Эверестын үндэрынь 8846,1 метр байба.

МАГАД ХАЯХА ГУ?

«Хоёр доллар табин центээр өөhэдынгөө үхэл худалдажа абаха аргатайт», — гэн, Калифорнидохи «Дес табако» («Тамхин-үхэл») гэжэ фирмын эзэн Чарльз Саутвуд онсолно. Нимэ аргаар американецуудые тамхи татахынь болигохо ааламби гэжэ энэ хүн тоолоно ха юм.

ТУhАЛХАЯА БОЛЕОБДИ, ГЭБЭШЬЕ...

Исламай радикалис худэлоонүүдтэ Иран горитой туhаламжа үзүүлдэг юм байна. Жэшээлхэдэ, 1992 ондо аяар 186 миллион доллар гаргашалагдаhан байха юм. Онсолхо болоо hаа, Суданай фундаментализмнуудта 50, Ливанай «Хезболлах» эмхидэ 48, Алжиртахи Исламай абаралгын фронтдо 20 миллион доллар hомологдоо. Тэрэл зуура Судан гэжэ порт Дүтын Зүүн зүгэй радикалис эмхинүүдэй дунда буу зэбсэг хубаарилгын газар болонхой гээд тэмдэглэмээр.

Эдээнhээ гадна Палестиные сүлөөлэлгын арадай фронт гэжэ бүлэг Иранhаа hара бүхэндэ 150 мянган доллар абадаг юм. Ахмед Джебрилай толгойлдог тус эмхи энэ мүнгөөрнь террористнуудые нилээн олоор бэлдэдэг байна. Иранай президент Хашемн-Рафсанджанигай нимэ туhаламжа үзүүлхэеэ болёобди гээшье hаан, мүнгэ hомолhон зандаа гэжэ Египедэй «Аль-Ахрам» hонин онсолно.

(Элдэб hониниуудhаа абтаба).

Соёлой һонин

СИМФОНИТО ХҮГЖЭМ ЗЭДЭЛБЭ

Буряадай гүрэнэй филармониин концертнэ зал соо симфонито хүгжэмэй хаһа нээгдэбэ. Москвада ажаһуудаг, хүдэлдэг мэдээжэ пианист, уласхооронды конкурснуудай лауреат Баир Шагдарон энэ удэшэ Бетховеной, Чайковскийн зохёолнуудые гоё һайханаар, шадамар бэрхээр гүйсэдхэн наадажа, энэ удэшые шэмэглэнэн байгаа.

Буряад ороной гүрэн түрэ мэдээжэ хүгжэмшэнэй оюун бэлигые үндэроор сэгнэжэ, хүгжэмэй зохёолнуудые үргэн олонитын дунда нэбтэрүүлхэ талаар ехэ габьяатай байһанайнь түлөө Буряад Республикын Верховно Советэй Президиумэй Зарлигаар Баир Шагдарондо «Буряадай арадай артист» гэһэн үндэр нэрэ зэргэ олгогдоо.

Пианистын хубүүн—Москвагай Гнессиннүүдэй нэрэмжэтэ хүгжэмэй һургуулийн һурагша Максим мүн лэ удэшэ мэргэжэл шадабараа харуулһан байгаа.

Чечен Республикын искусствын габьяата ажал ябуулагша В. Раевскийн хүтэлбэри доро Буряадай оперо болон баледэй академическэ театрай симфоническа оркестр энэ концертдэ хабаадаба. Оркестр Брамсын, Моцартын болон бусад элитэ ехэ классигуудай зохёолнуудые гүйсэдхэжэ, хүгжэм дуунда дуратайшуулда бэлэг барла.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: театрай дирижер В. Раевский симфоническа оркестрые хүтэлжэ байна; республикын соёлой министр Н. Ю. Мадуев «Буряадай арадай артистын» дипломые Б. Шагдарондо барюулба.

Ц. ЦЫРЕНЖАПОВАП
фото.

ҮХИБҮҮД, ЗУРАГ ЗУРАГТЫ!

(КОНКУРС СОНОСХОГДОБО)

«Хүн байгаали хоёрой бата нэгэдэл» гэһэн темээр хүүгэдэй зурагуудай конкурс Буряад ороондо соносхогдобо. Буряадуудай болон Буряад ороондо ажаһуудаг бусад яһатанай ажаһуудал, сахидаг ажахы, ёһо заншал үхибүүдэй зурагуудта харуулагдаха болоно.

Эрхим зурагуудынь шэлэгдэжэ, энэ жэлэй декабрь соо Финляндиин Ровеньми хотодо дэлгэгдэхээ байһан выставкэдэ эльгээгдэхэ юм.

Байгша оной ноябрийн 20-һоо хойшо болгонгүй инмэ хаягаар зурагуудаа эльгээгты: **Улаан-Удэ хото, Советскэ гудамжын 56-дахи байшан, Л. Л. Линховоной нэрэмжэтэ хүүгэдэй хүгжэмэй I-дэхи һургуули, приемно.**

Зурагайнгаа дээдэ талын баруун хажууда оборгоо, нэрээ, наһаа, байдаг газараа бэшэхэт.

Д. САНГАЖАПОВА.

ЗҮЖЭГ БЭЛДЭГДЭНЭ

Хурамхаанай аймагай Дэрээнэй арадай театрай байгуулагдаһаар 35 жэлэй ой ерэхэ хабар гүйсэхэ юм. Тус театрай түрүүшын актер Даша Сандибаевич Аюшиевтэй уулзахадамни, нигэжэ хоорэбэ:

— Мүнөө худоодэ хүшэр хүндэ саг тохёолдожо байна. Хэды инмэ байдалай ушараашье һаань, нютагайгаа бэлигтэй бэрхэ артист, режиссер Буянта Григорьевич Аюшиной 70 наһанай ойдо зорюулжа, манай арадай театр Дулгар Доржиевагай бэшэһэн «Мүнгэн хутаг» гэжэ зүжэг табиҳые бэлдэжэ байна. Энэ зүжэг ноябрь һарын тэн багта Алла тосхондо табиҳамнай. Аха дүүнэр Андрей болон Евгений Майоровууд, Валерий Даниев, Сэсэгма Бишадаева, Алексей Санжиев, Вячеслав Николаев, Оюна Ринчинова, Анатолий Шагдуров гэгшэд энэ зүжэгтэ наадана байна.

Гадна Дэрээнэй арадай театрай байгуулагдаһаар 35 жэлэй ойдо зорюулагдаһан ондоошье хэмжээ ябуулганууд үнэргэгдэхоор хараалагдана.

В. БАТОРОВ.

АНХАРАЛ ТАТАХА

XIX зуун жэлэй эсэс болон XX зуун жэлэй эхин багаар сууда гараһан балерина «Матильда Ксешинскаягай дурсалгануд» гэһэн номтой уншагшадаа танилсуулха зорилготойгоор Буряад Республикын Национальна библиотекын искусствын талаар литературын таһагай хүдэлмэрилэгшэд тусхай выставкэ эмхидхэжэ нээгээ.

Матильда Ксешинская 80 наһа хүроод, энэ номоо бэшэһэн байна. Тэрээн соогоо олон тоото танилнуд, тэрэ үсын ород баледэй түлөөлэгшэд тухай тодорхойгоор хоорэжэ үгөө.

Бэлигтэй энэ балериныи нэрэ, ород баледтэ тэрэнэй оруулһан хубита олоной дунда тиимэ мэдээжэ бэшэ юм. Тэрэ балетмейстер Мариус Петипагай хэдэн баледүүдтэ түрүүлэн хатаһан түүхэтэй. Мүн Матильда Ксешинскаягай хаанай засагта дүтэ, хоёр дугаар Николайн инаг дуратай эхэнэр байһан ушар олоной анхарал татадаг гээшэ. Энээнһээ уламжалан, оороо ямар хүн байгааб, хэр эргэ бэлигтэй балерина ябааб гэжэ уншагшад һонирхоно.

Тус выставкэдэ Мариус Петипа, Анна Павлова, Екатерина Гельцер болон бусад тухай номууд, мүн ород балет тухай зохёолнууд табигданхай.

Выставкэ ноябрь һарын түгэсэтэр хүдэлхэ юм. Библиотекын хүдэлмэрилэгшэ Н. Н. Хадаханова уншагшадай һонирхоһон асуудалнуудаар номой шэнжэлэлнүүдые, хөөрэлдоонүүдые үнэргэхэ.

Н. ШАГДАРОВА.

ТҮҮРҮҮШЫНХЕЭ ХАРУУЛАГДАХАНЬ

Немец арадай агуусхэ уран зохёолшо Н. Ф. Шиллерэй «Инаг дурал ба муу мэхэ» гэһэн зүжэгэй премьерэ октябрийн 3-да Н. Бестужевай нэрэмжэтэ ород драмын театрта табигдахань.

Энэ зүжэгые режиссёр Анатолий Иванович Исаев найруулан табиба. Гол рольнуудта тус театрай бэлигтэй артистнуд наадаха юм. Президент Фон Фальтерай хүбүүн — Фердинандын рольдо России габьяата артист Д. Панков, Луизын рольдо артистка Л. Емельянова гэгшэд наадахаар һүүлшынгээ бэлэдхэл хэжэ байна.

Е. НЕКРАСОВА.

«ТУГНЫН ГОЛОЙ ДАНГИНА»

Инмэ нэрэтэй конкурс Мухар-Шэбэрэй райондо нэ-ябрийн эхээр үнэргэгдэхэ. Тэрэ хадаа Гэсэрэй 100-жэлэй ойн һайндэр болон Гэр бүлын уласхооронды жэлдэ тэмдэглэгдэхэ хэмжээнүүдэй үндэһоор болохонь гээшэ. Аймагай соёлой таһаг, үндэһэн соёлоо хүгжоолгын түб болон залуушуулай таһаг гурбан энэ хэмжээ ябуулга эмхидхээ юм.

Конкурс үнэргэхэ эмхинүүд ямар зорилго урдаа табла юм гэхэдэ: үндэһэн соёлойгоо хүгжэлтэдэ нүлоолхэ, түрэл хэлэн болон арадайнгаа ёһо заншалнуудые мэдэхэнэ гадна, хэды зулгы наймай абаритай, сэбэрхэн, зожидхон басагадтай гээшэбибди гэжэ элирүүлхэ шухала. Конкурсдо хабаадаһан басагад сооһоо саашаа Гэсэрэй наадамда хабаадаха басагад шэлэгдэхэ юм.

16-һаа 20 хүрэтэр наһатай басагад конкурсдо хабаадуулагдаха.

Тэдэнэр хэр шадамараар хубсалгаараа (үндэһэн, үдэшын, спортын хубсаһан), түрэл хэлэн дээрээ дуулгардагараа, арадайнгаа ёһо заншалнуудые мэдэдэгэрээ, буриад дуудуулажа, хатар наадажа, үндэһэн эдэс хоол бэлдэжэ шададагаараа, һайхан үреэлнүүдые хэлэдэгээрээ, һубэлгэн хурса байһанаараа шалгарха зорилготойгоор мүрысэнэ юм.

Конкурсын дүнгоор «Тугныи голой дангина» тодорон гаража, хоёр-хоёр дангина элирхэ эзргэтэй.

Тэрээнһээ гадна, харагшадай зүгһоо һайшаагдаһанай түлөө шанда хүртэхэ басаган заатагүй байха.

В. МИЦКЕВИЧ.

БУРЯТИЯ

мүнөөдэрэй номерто

Буряад орон һунгалтын урда тээ. Хэншинь хэн гээшэб? «России гүрэн түрын үндэһэ һуурние һандаргаахагүй»— В. Б. Сагановтай хэһэн хөөрэлдөөн.

«Һэлюурдэгшэдэй бултадаа нэгэ тээшэнь һэлюурдээл һаа, онгосо тамаржа эхилхэ бшуу»—Л. Кальминагай корреспонденци.

Дээдэ һургуули тухай. «Квота хэндэ хэрэгтэй юм?» —Т. Якунаевагай статья.

«Энэ нээмэл, хаамал хото» —ИТАР—ТАСС-ай фоторепортаж.

«Үльгэртэ орохоо ледокол үдэй ном»— В. Гомбоевой корреспонденци.

«Саад ургуулха дуратайшуул уриша»— Е. Улакановаг тэмдэглэл.

Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд.

ХҮҮГЭДЭЙ ҺАЙНДЭРТЭ УРИНА

Арадай уран бэлигтэй республикын түб (РЦНТ) нинеслэл хотын хүүгэдые, түрэлхидыень байгша оной ноябрийн 3-да, 5-да дуу, хатарай, хүгжэмэй болон уянгата шүлэгэй һайндэртэ урина.

Эдир харагшадай «Үльгэр» театрта ноябрийн 3-да, үдэрэй 15 сагта хүүгэдэй уянгата шүлэгэй һайндэр эхилхэ юм. Урда үдэрынь, ноябрийн 2-то Хүүгэдэй зохёохы уран бэлигые хүгжоолгын хотын ордондо үгөөнэй 10 сагһаа тус һайндэртэ хабаадагшадые шэлэн абалга үнэргэхоор хараалагдана.

Хүүгэдэй дуулаха, хатархa, хүгжэм наадаха бэлигые хүгжоохэ, дэмжэхэ зорилготойгоор эмхидхэгдэһэн «Нарапай тула» гэжэ нэрэтэй республиканска конкурсдо илагшадай гала-концерт ноябрийн 5-да оперо болон баледэй театр соо үнэргэхэ. Энэ конкурсдо республикын бүхы аймагуудһаа ерэһэн хүүгэдэй уран һайханай коллективүүд хабаадалсаха юм. Эрхимүүдынь ноябрийн 4-дэ шэлэн абалтын конкурс дээрэ жюрин һайн сэгнэлтэдэ хүртэбэл, энэ гала-концертдэ хабаадаха эрхэтэй болохо юм.

Хүүгэдэй урма зориг бадаруулма, ёһотой һайндэр болохо эдэ хэмжээ ябуулганууда ехэ зоной, түрэлхидэй эдэбхитэй хабаадалга хэрэгтэй. Эдир заахан бэлигтэйшүүдээ дэмжэхээ бултадаа сугларал!

ТУҺАТАЙ ЗҮБШЭЛ

ЮРЫН ШҮЛЭН

Нэгэ баанха загаһанай гү, али тушёонко (консервэтэй мяхан) консервэтэй һаа, гоё шүлэ гаргахат. Амһарта соо уһаяа хэжэ бусалгаад, хэршэгдэнэн морхооб, удаань хартаабха хээд дабһалагты.

Тиигээд хартаабхым болоһоной һүүлдэ үноохи консервээ хэгты. Удаань һонгиноо хэршээд хэгты. Һонгиноёо шараад хээ һаатнай, шүлэнтнай һураггүй амтатай болохо. Ондоо ушарта ямаршье һаа, хүрпээ (шара будаа, перловко) хээд шанахада, үдхэн шүлэн болодог.

СОУСТОЙ МАКАРОНУУД

Нэгэ котлетэ хэхээр хэршэгдэнэн мяханай (фаршын) үлоод байгаа һаа, тэрээгээрээ «итальянска» соус хэгты. Нэгэ амһарта соо тэрэнээ шараагты. Нүгоо гүнзэгы амһарта соо 2—3 һонгиноо хэршээд шараагты, удаань тэрээн дээрээ юрын хайладаг сыр хэршээд нэмэгты. Энээн дээрээ үноохи шарагдаһан мяхандаа томадай соус нэмээд, удаань халуун уһа нэмээд, дабһалаад, перец, тиихэдэ хэршэгдэнэн чеснок хээд, нэгэ бага бусалгагты. Энэтнай «итальянска» соус болоо гээшэ. Макаронуудаа (ямаршье лапшаа хамаагүй) дабһатай уһан соо хэжэ, халуун гал дээрэ бусалгажа, болгоод, гүнзэгы амһартануд соо гаргажа хэгты. Тиигээд үноохи «итальянска» соусоо дээрэһээнь адхагты.

БАЙГААЛИ–ТҮРЭҺЭН ЭХЭ

Манай Улаан-Удэ хотодо айлшалжа байһан Батжаргалын Тогоо гэжэ эмшэн ламатай, оорынь хэлэнээр, байгаалида дуратай юрын хүнтэй уулзажа, ажал хэрэг тухайнь хоорэлдэбэб.

— Та ямар зорилготой Улаан-Удэ айлшалжа ерээбта?

— Урдынай монгол, буряад уг изагууртан байгаалидаа ехэ шүтэжэ ябадаг байгаа. Бидэ бултадаа хүнүүд хадаа тэрэнэй хүбүүд, басагад болоноби. Хүн байгаалиһаа биш болоһон. Тиимэһээ хүн байгаали хоёр хоорондоо нягта холбоотой. Эхэсэ хайрлахагүй, гамнахагүй хүн, миниий һанахада, үсоон ха. Аргатайл һаа, тойроод байһан ой модоо гамнажа, хамгаалжа ябая гэхэ байнаб.

— Тэрэшэлэн залуу модо тайраһан гү, али бэшэшье хохидол хэһэн хүнүүдые байгаали ооро хорлоно. Нимэ жэшээ абаад харая. Нэгэ хүн ехэ һайн газартай болобо ха. Тэрэ газар дээрэхи мододые унагаажа, ногоосень сабшаад, хара хурьһэ хахалаад, хартаабха һуулгаба. Тариһан хартаабханинь ехэ һайн ургажа, гурбан жэлэй хугасаа соо газараа амаруулангүй, дээрэ дээрэһээнь хартаабха тарижал байба. Һүүлэй һүүлдэ хартаабханинь үбшэлоод, энээнһээ боложо, тэрэ хүн үбшэлжэ, ооро үхэбэ. Байгаалиин баялигаар баяжаха гэжэ шунаһан, хомхой хүнүүд һүүлэй һүүлдэ ооһэдоо хорлууллаг юм.

Би тиигээ хотодо хүн байгаали хоёрой хоорондохи харилсаа тэгшэлхэ гэһэн зорилготой ерээб. Үбшэн хүнүүдые һэргээгыт гэжэ би байгаалиһаа үршоол гүйдагби.

— Медицинэ тухай юун гэжэ һанаанат?

— Мүнөө үеын медицинэ ооро бии болоогүй. Үни сагһаа хойшо хүн зон үбшэлхэдоо, ямар бэ даа ургамал ногоогоор эм дом хэжэ, ооһэдыгоо аргалха гэжэ оролдодог байгаа. Байгаалида олон янзын ургамал бии. Энээнһээ гадуур амитайшье, амигүйшье юумэн олон. Эдэ болбол шулуун, модон, сэсэгүүд, бэшэшье эм домдо хэрэглэгдохэ зүйлнүүд олон даа. Эдээн сооһоо хэрэгтэй юумыень оложо, илгажа, үбшэн хүндэ үгэбэл һайн. Би ооро эм домдо хэрэглэгдэдэг ургамалнуудые оложо, үбшэн хүнүүдтэ үгэдэгби. Зүгоор байгаалиин ургамалые зүбоор хэрэглээ һаа, бэдэ туһатай гэжэ һайн мэдэнэбди.

— Мүнөө сагта байгаали бузарлаһан олон ябадалнуудтай ушардагбди. Энээн тухай юун гэхэ байнат?

— Жэшээнь, тойроод байһан завод, фабрикануудай хорото бодосуд байгаалие ехээр бузарлана. Тиимэһээ хүнэй бэе махабадта ехэл муугаар нүлооли гээшэ. Гэбэшье байгаали баһа оорыгоо хамгаалжа шадаха аргатай. Нэгэ юрын халаахай абаад харая. Тэрэ муухай үнэртэй, хадхууртай. Тэрэ оорыгоо хамгаалжа шадаха аргатай. Тоолоо һаа, жэшээнүүд олон даа.

— Байгал далайе хамгаалха тусхай зорилго таньда бии гү?

— Буряадуд Байгал далайгаараа ехэ омогорходог. Би баһа энэ далайе хамгаалха асуудалнуудаар һонирходог хүм. Нишэ ерэһэн түсэбэймни гэл — Байгал далайтай уулзаха һанаатайб. Түгэсхэлдоо хүн түрэлтэнэй нангин худаг тухай монгол хэлэн дээрэ бэшэгдэнэн нүлэгэй мүрнүүдые уншагшадта бэлэглэнүү:

Цэнхэр хадаг дэлгэх аляа
Нэгэн сайхан Байгалийн
Цэвэр гоё долгионь
Цэвэрхэн басганы царайч
юм уу?
Цалгилах помуун долгионь
Цэнхэр алчуртай хүүхиий
нуурч юм уу?

Ушоо тапай газетын уншагшадта хандажа, нимэ үгэнүүдые хэлэхэ дуран хүрэнэ: «Мүнөөдөр амитан бүхэнние хайралжа, модо шулуунда хоро хүргэнгүй, аршаан булагуудаа бузарлангүй, бэе бэетээ эбтэй эетэй ябыт даа. Шуһан, тажан нэгэтэй буряад, монгол зон хадаа байгаалияа түрэһэн эхэ мэтэ хайралжа ябаяг гэхэ байнаб».

— Зай, һайнта даа. Тапай хэлэһэн үгэнүүд урсал тогтохо болтогой.

Т. ЦЫРЕНОВА.

УНШАА, ДУУЛАА ҺЭН ГҮТ?

БИРДААН БУУ ТУХАЙ

Бирдаан, бирдааниа буу тухай дуулаһаншье байжа болохот. Зүгоор энэ буу, энэ үгэ хаанаһаа эхитэйб гэжэ олон хүн мэдэхэньегүй, дуулаашьегүй байжа болохо. Энэ буус анхан эгээ түрүүн американец Кристер Бердан гэжэ хүн ухаалан бүтээһэн түүхэтэй.

1860 он. Америкэдэ граждан дайнай түлэг үе. Кондитер Бердан ямаршьегүй алгалан ажаһайдалтай, нэгэ дүрэ олон кекс, бүүлхэнүүдые, мүн бусад конлитерска ажалтай эдэ хоолой зүйлнүүдые олоор гаргажа шадана, тиехэй автомат тухеэрэлгэ бүтээжэ шадаһан байгаа.

Тэд дайншье эхилжэ, амгалан байдалаа эрхиэ баатай болобо. Ороной хойто нитадуудай (северяне) тала барижа, Бердан дайнда ороо һэн. Эндэ полкые толгойлжо ябахадаа, далайн шэнэ корабль зохёон бүтээлсэһэн, торпедэшье хэлсэһэн юм. Тэд эгээл һонирхолтойнь тэхэдэ, нэгэ һомотой винтовко буу ухаалан зохёоһон юм. Энэл үеэр США-да ерэжэд байһан ородой инженернүүд полковник А. П. Горлов, капитан К. И. Гуниус тегшэд энэ винтовкоор ехээр һонирхожо, нютагаа бусахадаа, абаад ошоо һэн.

Берданай бүтээһэн винтовко олон дутагдалтай байшоо. Тиимэһээ Горлов Гуниус хоёр тэрээндэ аяар 25 ондоо шэнэ конструкци ухаалан зохёожо оруулһан, мүн шэнэ металлическа патрон хэрэглэдэг болгобо. Шэнээр бүтээгдэһэн винтовко американецуудта ехээр һайнаагдажа, «Смит энд Вессон армс К°» гэжэ компани нимэ винтовконуудые олоор бүтээн гаргажа эхилбэ. Оорынгоо армида хэрэглэхэнээ гадна, Росси руушье эльгээжэ эхилбэ. Уданшьегүй 1868 онһоо хаанта Росси «Бердан-I» винтовко армидаа гол зэбсэг болгожо абаба.

Бердан оороо Росси айлшаар ерэхэдээ, винтовкынгоо гэдэргээ хаягдадаг затворыень ондоо халтируухай затвороор һэлгэхэ оньһо дурадхаба. Энээнишень анхаралдаа абаһан ородой конструкторнууд үшөө 15 ондоо конструкци нэмээн зохёожо, «Бердан-2» винтовко ород ябаган сэрэгшэдэй гол зэбсэгынь болоһон юм.

«К. Бердан хадаа Россида тон ехэ аша туһа хүргэһэн хүн байха» гэжэ конструктор А. П. Горлов һүүлдэнь бэшэһэн юм, харин Бердан оороо ородой конструкторнуудые ехээр магтадаг, үндэлдэг һэн. Хоёр агуусхэ оронуудай хоорондохи ханн барисаан тэрэ холын үе сагһаа эхитэй юм.

«SOS» ГЭҺЭН ДОХЕО ХААНАҺАА БИИ БОЛООБ?

1900 оной эхиндэ радиотехникэ гээшэ һаял хада хугжэжэ байгаа. Океан далайгаар тамаржа ябаһан онгосо бүхэн аюулда ороо һаа, нэгэл адли радио-телеграфна дохёо дамжуулха ёһотой гэжэ 1902 ондо Берлиндэ болоһон далайгаар тамаралгада зорюулагдаһан улаасхоорондын конференцидэ хэлсэгдэнэн байгаа.

Зүгоор худалдаа наймаа эрхидэг флодой олон компаниинуд бэе бэетээ ходо эбгүй, хёмороотой байдаг һэн тула энэ зүбшоол анхаралда абтангүй үлэшэһэн юм. Италийн «Маркони» гэжэ далайн компани оорынгоо судиануудта аюулһаа һэргылхэ CQR (СГД) гэһэн дохёо хэрэглэдэг болобо. Уданшьегүй Германийн «Арко» гэжэ судоходно компани SOE (СОЕ) гэһэн дохёо хэрэглэхые дурадхаба. Юундэб гэхэлэ, (CQR) дохёо түмэр харгы дээрэхи дохёодол адли байгаа ха юм. SOE дохёошье саанадаа зохисотой бэшэ шэнгеэр үзэгдэбэ.

Тэрэнэй һүүлшын Е үзэг морзиин азбукаар нэгэ точко сохигдон дамжуулагдадаг, зүгоор ехэ һалхи шуургаи. харалган буруулганай болоо һаа, шэхэндэ һонирооор дуулдахагүй һэн. Энэ ушаһаа нэгэ радиотелеграфист Е үзэгые S үзэгоор һэлгээ һаа, яахаб гэһэн дурадхал оруулба. Тиигэжэ далай дээрэ тамаржа ябаһан онгосонууд аюулда ороо һаа, «SOS» гэһэн дохёогоор мэдээ дуулгаха ёһотой һэн. Морзиин азбукаар гурбан точко, гурбан тире, дахиад гурбан точко дамжуулагдаг юм. Нимэ дохёо нэгэ жэгдэ байхаһаа гадна, ондоо ямаршье дохёотой һамаржа болохогүй юм.

Тэд түр зуура нимэ дохёо хэрэглэжэ эхилээгүй юм. CQД гэһэн дохёо үшөө 6 жэл соо хэрэглэгдэһээр байгаа. 1912 оной апрелиин 15-да далайн томо гэгшын «Титаник» гэжэ корабль-лайнерай радио-телеграфист Джек Филипс агаарай долгиндо CQД гэһэн дохёо шалашатараа дамжуулжа байба. Энэ үедэ тэрэнэй туһалагша Г. Брайт SOS гэһэн дохёо дамжуулаад туршахые дурадхаба. Тиигэжэ Брайт абарал буулгаһан лүндэншэ болон мүнхэроо һэн. Атлантиин океанай энэ райондо 00.45 сагта тамажа ябаһан хэдэн судиануд SOS гэһэн сахилгаан дохёо дуулаад, мэдээ урдаһаань үгэһэн байна.

...«Титанигай» аюулда ороожо, айсберггай мүргэлдэжэ шэнгэнэнэй удаа бухы ороноуудай далайн судиануудта SOS гэһэн дохёо бии болгохо гэһэн шиидхэбэриди дары абтажа, энэ дохёо дэлхэй дуурэн дэлгэрээ һэн. Далай соогуур аяншалха дуратай зарим улад зон энэ хурлангы үгые оорынхоорээ тайлбарилхыешье оролдоо юм. «Сейв аур соулс» («Маанадай ами наһа абарыт»), «Сейв аур шип» (Манай онгосо абарыт»), «Суим ор шик» («...Тамаржа ерыт, шэнгэжэ һалахаяа байнабди») гэхэ мэтын тайлбаринууд англи хэлэн дээрэ тэрэ үедэ бии болоһон юм. Зүгоор эдэ булта хубхай хии домог дэа. SOS дохёо үзэг байхаһаа ондоо, бэшэ богони удхатай ямаршье үгэ бэшэ юм.

ТАРИМАЛ ҺАРХЯАГ ТУХАЙ

Уурал дээрэ болгогдоһон мяхан шэнги сантака гэжэ һархяаг японецуудай ехэ амтатай эдээн гэжэ тоологдодог. Энэ һархяаг хадаа дуб модоной тайрадаһанда үргуулагдадаг. Дуб модо тайржа унагаагаад, нэгэ метр хэмжээнэй тайрадаһа бэлдэдэг, тэрээндээ хоёр нүхэ түнхидэг. Нимэ тайрадаһануудые худалдажашье абахада болохо юм. Тус тайрадаһаяа 20 часай турнада 10 градус булсэн уһанда хэбтүүлдэг, удаань түлөөгээ теплицэ худар сажан болгон ябталдаг. Нимэ түлөөнһөө 3 жэлэй хугасада жэлдээ гурба дахин сантака һархяагай ургаса һуряажа абадаг юм. Удаань 2 нара соо тэрэ тайрадаһана амаруулдаг, удаань дахин дэбтэгээд, баһал ябталдаг. Сантака һархяаг болон ондоошье һархяаг эдихэдэ, рак үбшэн хүрэдэгтүй юм гэжэ японецууд тоолоно. Тиимэһээ энэ һархяаг шүлэн соо хэжэ болгоод, шараадншье, саладта худхаадшье эдижэ болоно. Һархяаг шэлээд, 40 һархяагай багтаха саарһан хайрсаг соо хэгд, худалдаанда гаргана. Японова префектурада нимэ һархяаг хэдэн зуун жэл соо ургуулдаг түүхэтэй, мүн ехэ олзотой һалбари юм.

ДАЛАЙН ХООҺЭНЬОО АЖАМИДАРАЛ БИИ БОЛОО..

Далай дээрэ суглардаг урмэн шэнги хооһэн соо калий бодосой нонууд буриадэн арьбажана. Химическэ хубяараа нимэ туламал хальһан бодосуд амины кислотын эрхэ байдал нануулдаг юм. Манай бэе соогуур урдажа байһан шуһан хадаа бүридэлоороо далайн уһантай адли юм. Ажамидарал хадаа, эгээ түрүүн далай шадар түрүүшын «шуулнһоо» («первичный бульон») бии болоһон ха.

Имагтал далайн уһанай дулааран байха үедэ, хэдэн миллион жэлэй урда бурма хооһэнһоо ажамидарал бии болоо гэжэ биофизигуд тоолоно. Ёһотоороо хадаа, юрын шабар ажамидаралта бодосой бүридэхэдэ, ехэ удха шапартай байгаа. Сагаан шабар шуһа сэбэрлэхэ адсорбент болон калитай бүридэдэг, мүн химическэ олон реакциинуудай катализатор болодог.

Нитэжэ бүридэдэн хооһэхэн гол мүрэнэй һабаһаа халин, далайда урасхалаар туугдан ошодог байна гэ. Гол горходой һабала ажамидарал бии болоод, сашаа туугдан, оксан далай руу ошодог байна гэ. Юундэб гэхэдэ, загаһад саал һаа, түрьһэсэ хаяхала гол мүрэнние оодэнь үгсэн тэгүүлдэг байна гэжэ биофизигуд бодомжолно. Тиигээдньше үнэн алдартанай шинжанда олон амитаднье. Адамнье шабараар бүтээгдэһэн гэдэг гээшэ. Тиимэһээ гүи удхань дутэрхынье байжа магад.

(Элдэб һонинуудһаа абтаба).

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ
РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э.

Эмхидхэн байгуулагшад— Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министриүүдэй Совет
Бүгэдэ буряадай үндэһэн соёлой эблэл болон редакциин ажалша коллектив.

Манай адрес:
67000, Улаан-Удэ, Каландаришвилиин үйлсэ 23, «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай—2-50-96, приемныи—2-54-54, редакторай орлогшонорой—2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин—2-50-52, секретариадай—2-66-76, таһагууд: советүүдэй хүдэлмэриин ба шинтын эмхинүүдэй—2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа — 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-67-81, 2-61-35, соёлой өрдэмэй болон һургуулинуудай—2-60-21 (даагшань), 2-57-63; олонитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын—2-60-91; корректорнүүдэй—2-33-61, хэблэлдэ бэлдэгшэдэй—2-35-95. Манай корреспондентнүүд: Агинскда—3-42-19, Закамскда—30-61.
Буряад Республикын Министриүүдэй Советэй хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери—2-54-54, вахта—2-56-62.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэһэг 6.363.
Стереотипта тушаагдаһан саг. 20.30.

Буряад Республикын республиканска типографида газетэ хэблэгдээ. Директорэйнь телефон: 2-40-45.
Мүн 69-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай.